

tuulhiemen kylväys

Valkeakosken Rapolan ja Voipaalan historiallisten
muinajäännösten arkisto- ja maastoinventointi (1. ja 4.9.1997)
Katja Vuoristo

VALKEAKOSKEN RAPOLAN JA VOIPAALAN TUTKIMUSHISTORIA

Rapolan ja Voipaalan alueiden arkeologinen tutkimus on alkanut jo vuonna 1864, jolloin on tehty ensimmäinen kenttätutkimus dokumentointeineen. Viimeisin tutkimus on syksyiltä 1994.

Tutkimukset sisältävät kolme inventointia, noin 30 kaivausta ja useita tarkastuksia. Lähes kaikki aikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet esihistorialliseen aikaan jopa siinä määrin, että löydettyjä historialliseen aikaan ajoittuvia löytöjä ei aina ole edes otettu talteen. Rapola-projektin yhteydessä entisen Sääksmäen pitäjän aluetta on tutkittu jonkin verran arkistolähteiden perusteella. Lisäksi on julkaistu joitakin Rapola-projektista riippumattomia tutkimuksia, jotka käsittelevät laajemmin Sääksmäen keskiajan historiaa.

RAPOLAN JA VOIPAALAN HISTORIALLISTEN MUINAISJÄÄNNÖSTEN INVENTOINTI

Valkeakosken Rapolan ja Voipaalan historiallisten muinaisjäännösten inventointi liittyi harjoitustyötehtävääni Museoviraston rakennushistorian osastolla. Pohjatyönä maastoinventoinnille toimi arkistoinventointi, jonka perusteella valitsin paikanpäällä tarkistettavat kohteet.

Inventointialue maastossa rajautui ajanpuutteen vuoksi melko suppeaksi. Pyrin kuitenkin ottamaan huomioon ne kohteet, jotka näyttivät liittyvän olennaisesti Rapolan ja Voipaalan toimintaan. Valittu inventointialue jäi Rapolanrinteen eteläpuolelle rajautuen idässä Rääriään ja lännessä Hirvikallioon. Etelässä alue rajautui kirkon takana kulkevaan tiehen.

Inventoinnin lähtökohtana oli löytää erityisesti 1600-luvun alkupuolta vanhempia muinaisjäännöksiä, mutta kaikkien löydettyjen kohteiden ajoitus jäi epävarmaksi esinelöytöjen vähäisyyden vuoksi. Löytöesineistö sisältää vain muutaman punasavikeramiikan- ja lasinpalasen.

ARKISTOINVENTOINTI

Arkistoinventoinnin taustaa

Arkistoinventoinnin pääasiallisina tutkimuskohteina olivat Maanmittaushallituksen vanhat tilus- ja isojakokartat. Rapolan ja Voipaalan tilukset olivat omilla karttalehdillään, jotka työn alussa yhdistin toisiinsa ja pienensin vastaamaan peruskartan mittakaavaa (1:20 000). Pienennyksen jälkeen kopioin kalvolle sekä tilus- että isojakokartan, joita vertasin sekä yhdessä että erikseen perus- ja maaperäkartaan. Helpottaakseni vertailua kopioin myös maaperäkartan kalvolle käyttäen hyväksi värillisiä kalvokyniä maaperäerottelussa. Tämän lisäksi tein kalvon, josta käy ilmi vanhat tiet, rakennusten paikat, pellot, niityt ja alueella tutkitut arkeologiset kohteet sekä rannan kohoaminen. Rantaviivan muuttumisella on merkitystä erityisesti kun tarkastellaan Rapolan peltojen sijaintia, sillä varhaisimmat karttoihin merkityt pellot ja niityt näyttävät noudattavan vuotta 1200 edeltäviä rantaviivoja.

Tilus- ja isojakokarttojen lisäksi tutustuin Kansallisarkiston vanhoihin pitäjäkarttoihin (vuosilta 1750 ja 1842) ja Kuninkaan kartastoon Suomesta 1776-1805. Nämä kartat on tehty suureen mittakaavaan, joten niiden antama tieto on melko suurpiirteistä. Niitä voidaan kuitenkin käyttää tarkennettaessa esimerkiksi teiden reittejä tai niiden ajoitusta.

Vanhoista kartoista tehdyt kalvot ovat mielenkiintoisia myös silloin kun niitä vertaillaan Sääksmäen pitäjältä otettuihin ilmakehän kuvain. Sääksmäellä on tehty noin 50 mustavalkokuvausta ja muutama väärävärikuvaus. Kaikkien kuvien läpikäyminen olisi monen päivän urakka, sillä ilmakehän kuvat saattavat käsittää jopa tuhat kuvaa, ja lisäksi kaikkien niiden tutkiminen olisi täysin tarpeetonta. Valokuvissa näkyvät tummentumat maassa ovat poikkeuksetta samoissa kohdissa, joten maaston värjäytyksiä tutkittaessa riittää muutama ilmakehän kuva. Valitsin kuvaussarjoista kolme erillistä otosta, joista yksi oli väärävärikuva. Mustavalkokuvat valitsin kuvausvuoden ja peruskarttaa lähinnä olevan mittakaavan mukaan. Toinen kuvasarja on vuodelta 1954 (mk 1:19600) ja toinen on vuodelta 1995 (mk 1:16000). Vuoden 1954 ilmakehät ovat vanhimmat alueelta otetut, mikä toimikin yhtenä valintakriteerinä. 50-luvulla ei vielä kaikkia peruskartassa näkyviä teitä ja rakennuksia ole ollut rakennettu, joten ilmakehät vastaavat paremmin vanhoja karttoja. Lähes viimeisimmän ilmakehän kuvaussarjan valitsin lähinnä sen takia, että alueen nykyasusta saa tällöin parhaan käsityksen.

Kyliä ja lähialueiden historiasta ja maankäytöstä sai tietoa myös vanhoista asiakirjoista, joista erityisen kiinnostavia ovat keskiaikaiset lähteet, koska vanhimmat kartat ovat vasta 1600-luvulta. Sääksmäen pitäjän keskiajasta on kirjoitettu muutamia tutkimuksia, joita käytin hyväkseni arkistoinventoinnissa. Tutkimusten tiedot asiakirjoista ovat yhteneväisiä, joten uskalsin luottaa niihin siltä osin kuin eri asiakirjojen tietoja tarvitsin. Poimin lähinnä tietoja 1600-lukua edeltävistä taloista ja niiden luvuista sekä mainintoja eri ammatinharjoittajista, jotka ovat toimineet Rapolan ja Voipaalan lähistöllä.

Historiallisten asiakirjojen lisäksi kävin läpi Museoviraston eri osastojen arkistot Sääksmäen ja Valkeakosken osalta. Rapolan ja Voipaalan kohdalla materiaalia löytyi vain Helsinki-Tampere -tien, kirkon, kartanoiden ja arkeologisten tutkimusten osalta. Kartanotutkimukseen en tutustunut muuten kuin Rapolan kartanon kellarin kaivausten osalta. Kartanon kellarikaivausten yhteydessä paljastui päärakennuksen edustalta vanhoja rakenteita, jotka Kari Uotila on ajoittanut 1500-1600-luvuille. Raportit alueen muista tutkimuksista sekä tarkastuskäynneistä löytyvät Museoviraston arkeologian osastolta. Tutustuessani Rapolan ja Voipaalan mailla tehtyihin arkeologisiin tutkimuksiin käytin hyväkseni Sirkka-Liisa Seppälän tekemää Pro Gradu-työtä ”Rapola - maiseman arkeologiaa”, johon on koottu kaikki aikaisemmat tutkimukset. Tämän työn pohjalta tarkistin tarvittaessa tietoja kaivauskertomuksista ja löytöluetteloista (mm. talteen otetut historiallisen ajan esinelöydöt). Arkeologian osastolta löytyi myös Rapola-projektin yhteydessä tehty vanhojen karttojen selvitystyö, johon on liittynyt suuritöinen eri jakokuntien kokoaminen yhdelle kartalle. Vaikka tämä työ onkin jäänyt vaillinaiseksi, saatoin verrata siihen omia tulkintojani peltojen ja niittyjen sijainneista. Teiden merkkaukset olivat jakokuntakartassa puutteelliset.

Arkistoinventointiin liittyen tutustuin Sääksmäen pitäjän osalta myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistoon ja Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunousarkistoon. Niiden antamat viitteet Rapolan ja Voipaalan tilusten historiasta eivät ulotu kovinkaan kauas nykyajasta. Nimiarkiston aineistossa on ongelmana myös kohteiden paikallistaminen, sillä niitä ei ole mainittu vanhoissa tai nykyisissä kartoissa.

ASIAKIRJAT

Käytetyt lähteet:

Suvanto, Seppo 1995. Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle. SHS. Hki.

Jutikkala, Eino 1934. Sääksmäen pitäjän historia. Jyväskylä.

Sirén, Antti 1993. Sääksmäen asutuksen ja elinkeinojen kehittyminen keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Pääaineen tutkielma. HY:n Historian laitos.

Asutus

Varhaisin kirjallinen tieto Rapolan ja Voipaalan kylistä on vuodelta 1340, jolloin paavi Benedictus XII julkaisi bullan, joka tuomitsi Sääksmäkeläisiä pannaan maksamattomien kirkonverojen vuoksi. Asiakirjassa on mainittu yhteensä yhdeksän Voipaala- ja Rapola- sukuista miestä.

1540-luvun veroluetteloiden mukaan Voipaalassa on ollut 13 ja Rapolassa 7 taloa. Kylät ovat muodostaneet todennäköisesti jo keskiajalla jakokunnat. Yleensä jakokunnat ovat saaneet nimensä kantakylänsä mukaan. Voipaalan jakokuntaan on kuulunut Voipaalan lisäksi Leipiälä, Pappila ja Valkeakoski. Rapolaan on kuulunut vain kaksi kylää: Rapola ja Vuorentaka. Vuonna 1548 Voipaalaan liittyi läheinen Rödilän kylä, johon kuuluivat Sassin ja Kemmolan talot. Lähellä Rödilän kylää on sijainnut Rääriän talo, josta varhaisin kirjallinen tieto on vuodelta 1405. Siitä onko Rääriä kuulunut johonkin edellä mainituista kylistä ei ole mainintoja.

Sääksmäen nykyinen kivikirkko, jonka rakentaminen on ajoitettu vuosiin 1475/80-1530, sijaitsee Voipaalan mailla. Tätä vanhemman tuhoutuneen puukirkon sijaintia ei tunneta. Asiakirjoista käy ainoastaan ilmi, että sellainen on ollut Sääksmäen pitäjässä ainakin jo 1300-luvulla.

Kylien autoituminen on ollut 1570-80-luvuilla tuttu ilmiö Suomessa, mutta A. Sirénin mukaan Rapolassa ja Voipaalassa ei autoitumista olisi tapahtunut. Hänen mukaansa talojen vähentyminen on osoitus talonpoikaisasutuksen vaihtumisesta kartanoasutukseen. Toisaalta tiedetään, että vuonna 1565 Timoteus Paavalinpoika osti kaksi autoitunutta taloa Rapolan kylästä. Saman vuosisadan lopulla tapahtui myös muutoksia Voipaalan kylän talojen omistuksissa. Rapolassa on ollut myös jatkuvaakin asutusta, sillä viimeistään 1500-luvun alussa sinne on perustettu Papunen-niminen talo, joka 1600-1700-lukujen taitteessa on liitetty Rapolan kartanoon. Nimensä se on säilyttänyt vielä tämänkin jälkeen.

Elinkeinot

Asiakirjoissa on mainintoja paitsi maataloudesta, tietoja myös muista elinkeinoista. Ainakin vuonna 1510 on asunut Rödilässä Nilis Sutare. Samassa kylässä on ammattiaan harjoittanut myös tynnyrintekijä Niclis. Hänen tiedetään tehneen tynnyreitä vuonna 1506. Rapolassa tai sen läheisyydessä on toiminut suutarina Mattis Sutare ainakin vuonna 1507. Voipaalassa on ollut 1500-luvun loppupuolelta 1600-luvun ensimmäiselle puoliskolle maan suurin salpietarikeittimö, jossa 1620-luvulla on keittänyt salpietaria Kemmolassa lampuotina asunut Antti Eerikinpoika.

Vasta 1700-luvulta on asiakirjoissa ensimmäisiä tietoja petoeläimistä ja niihin liittyvistä toimenpiteistä. Susien nopea lisääntyminen asutusten läheisyydessä nousi ongelmaksi ja vuonna 1762 päätettiin, että Pappilan mailla sijaitseva piti sudenpyyntikuoppa hylätä ja uusi tuli kaivaa Voipaalan ja Rapolan välille. Tästä ei kuitenkaan ole tietoa onko näin tapahtunut.

KARTAT

Rapolan ja Voipaalan tiluskartat 1641-42

(MMH BB1

A, 23, MMH BB1 A, 25 & MMH BB1 A, 26)

Asutus

Tiluskartan mukaan Rapolassa on sijainnut kaksi rakennusta (tod.näk. kyseessä ovat Timilä ja Papunen). Talojen pellot ovat olleet rannan tuntumassa rakennusten luoteispuolella ja Rupakallion ympärillä. Timilän vieressä on rannassa sijainnut hamppu- ja kaalimaat.

Voipaalassa on sijainnut kirkko ja kuusi taloa. Ainoastaan Voipaalan talo ja Pappila on nimetty karttaan. Voipaalan itäpuolella on ollut kaksi taloa, jotka ovat todennäköisesti olleet Sassi ja Rääriä. Kartoissa on myös Voipaalan koillispuolella talo, joka lienee ollut Kemmola. Pappilanlahdessa on sijainnut Pappilan lisäksi yksi talo, jonka nimestä ei saa selvää.

Kylän pellot jäävät kartoissa Voipaalan eteläpuolelle ja Kemmolan taakse. Kemmolan edessä - Sassin ja Rääriän takana - on ollut hamppumaa ja mahdollisesti Voipaalan ja Sassin takamaastossa on sijainnut kaalimaa. Pieni peltotilkku on merkitty ainoastaan kirjaimella K. Rapolan ja Voipaalan rajojen molemmin puolin on ollut niittyä. Laaja niittyä on ollut myös Kemmolan peltojen takaisilla mailla.

Tiet

Rapolan rannasta on lähtenyt hamppu- ja kaalimaiden eteläpuolelta tie, joka on kulkenut Voipaalan, Sassin ja Rääriän ohitse peltojen reunaan pitkin jatkuen Huittulaan päin. Tältä tieltä ovat eronneet tiet kirkolle sekä Sassin että Rääriän talojen kohdalla. Voipaalan kartanolta on päässyt myös polkua pitkin Rapolan taloille. Rannassa sijaitsevien peltojen vieressä on sijainnut Hirvikalliolle johtava tie, josta on heti hamppu- ja kaalimaan lounaispäädyistä erkaantunut Rapolanrinteelle päin johtava polku. Voipaalasta ei ole merkattu Kemmolaan päin minkäänlaista polkua tai tietä, vaikka on todennäköistä, että jonkinlainen kulkureitti näiden talojen välillä on ollut. Sen sijaan Kemmolasta on lähtenyt tie peltojen poikki Arranojalle.

Rapolan tiluskartta 1694-95

(MMH H 74 3/1, 1080/6)

Kartan mukaan Rapolassa on 1600-luvun lopulla ollut kolme taloa, jotka sijaitsevat samalla alueella kuin vuoden 1641 kartassa. Kartassa näkyvät myös Vuorentaan rakennukset. Peltojen sijainti ei ole muuttunut, ainoa ero on hamppu- ja kaalimaan pois jääminen. Teitä karttaan ei ole merkitty.

Rapolan ja Voipaalan isojakokartat 1764-65

(MMH H 74 3/4-5 & MMH H 75 7/3-19)

Asutus

Isojakokartan mukaan Rapolan jakokunnassa on sijainnut Timilän, Pappusen ja Vuorentaan talot. Pappusen vieressä on ollut "soldathemma" ja Timilän yläpuolella on sijainnut rakuunatorppa. Lisäksi Timilän kupeessa on "arbetstorp". Myös Vuorentaassa on ollut työ- ja rakuunatorpat. Lisäksi Vuorentaassa on sijainnut tupa tms.

Rapolan peltojen sijainnissa ei ole havaittavissa muutoksia tiluskarttoihin verrattuna.

Voipaalan karttaan on merkattu nimettyinä samat tilat kuin 1600-luvun karttoihinkin. Voipaalan kartanon alueella on ollut sepän torppa ja Sassin mailla on sijainnut mäkitupa. Lisäksi kirkolta Pappilaan johtavan tien varrella on ollut kaksi torppaa, mutta kartan suttuisen tekstin vuoksi näiden tarkempi määrittäminen on vaikeaa.

Pellot ovat sijainneet edelleenkin Rapolasta Rääriän suuntaan menevän tien eteläpuolella ja Kemmolan takana.

Tiet

Vuosien 1641-42 karttoihin merkityt tiet ovat olleet edelleen käytössä. Isojakokartoissa on näkyvissä hieman laajempi alue kuin tiluskartoissa, joten on vaikea sanoa onko niiden ulkopuolella tapahtunut pieniä muutoksia, esim. teiden oikaisuja. Huomattavin muutos aikaisempaan karttaan verrattuna on Voipaalan ja Kemmolan välistä Rapolanharjun taakse kulkeva tie. Voipaalasta ja Kemmolasta tiehen on yhdistynyt useita pikkupolkuja. Pieneen niemenkärkeen Rapolanlahdella (=Valkama arkeologian osaston tutkimuksissa) on erkaantunut uusi polku Hirvikalliolle johtavasta tiestä. Muita uusia reittejä näyttäisivät olevan Rääriän takaa kulkeva tie Huittulanharjulle, tie Voipaalasta kirkolle sekä talvi- tai vesireitti Rapolan rannasta, joka on kulkenut Verkkosaaren ja mantereen välistä. Tosin 1600-luvunkin kartoissa tie on merkitty rantaan saakka.

Sääksmäen pitäjän kartta vuodelta 1750

(Kansallisarkisto [kopio], rulla 22:7/1-4)

Kartassa ei ole huomattavissa suuriakaan eroja edellä mainittuihin 14-15- vuotta myöhemmin tehtyihin isojakokarttoihin. Pellot ja niityt sijaitsevat samoilla paikoilla, vaikka niitä ei olekaan erotettu toisistaan. Tiet ovat samoja kuin 1600-luvun tiluskartoissa, ainoastaan Rapolasta Vuorentakaan lähtevät kaksi polkua ovat uusia. Näistä tosin vasemman puoleinen on luultavasti sama, joka tiluskartassa johtaa Rapolanrinteen suuntaan. Pitäjäkartan avulla voidaan ajoittaa melko tarkasti Rapolanrinteen takaa ja Voipaalan ja Kemmolan välistä kulkeva tie, sillä sitä ei ole merkitty vielä pitäjäkarttaan, mutta 1764-65 isojakokartoissa tie jo esiintyy. Tie on siis tehty heti 1700-luvun puolivälin jälkeen.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805

(SKS 505)

Kuninkaan kartastossa ei ole muutoksia 1700-luvun tiluskarttoihin, ainoastaan muutamia selvennyksiä. Uusi kärrytie Rapolanharjun takaa on merkitty Annilasta Huittulan kylään. Siihen yhdistyvät Hirvikallion kautta ja Rapolan harjun läpi kulkevat sivutiet. Karttaan ei ole merkitty aikaisemmissa kartoissa näkyviä vesireittejä.

Sääksmäen pitäjän kartta 1842

(Kansallisarkisto 2132 02)

Pitäjäkartta on verrattavissa nykyiseen peruskarttaan, mutta väliltä Huittula - Salo kartta on jäänyt keskeneräiseksi. Siitä puuttuu kaikki muut paitsi kylien nimet. Sääksmäen saarioispuolen tilat ja niiden pellot on merkitty karttaan hyvinkin tarkasti. Lisäksi myös monet paikannimet on mainittu. Rapolan ja Voipaalan kohdalla ei kartalla ole juuri mitään uutta annettavaa arkistoinventoinnille. Siitä voidaan ainoastaan todeta vanhojen peltojen, niittyjen ja teiden olleen edelleenkin käytössä.

Vanhojen karttojen vertailu perus- ja maaperäkarttaan

Peruskartta

Vertaamalla vanhoja karttoja päällekkäin nykykarttoihin voidaan havaita, että suurin osa vanhoista teistä on edelleen käytössä. Ainoa kokonaan käytöstä poistunut on Sassilta kirkolle kulkenut tie, joka on jäänyt pellon alle päätyen toisessa päässä hautausmaan reunaan. Peruskarttaan ei ole myöskään merkitty Voipaalasta Rapolaan kulkevaa polkua. Hirvikallion kautta kulkeva tie on nykyään käytössä enää Hirvikallion kuppikivelle saakka. Myös muutoksia tien sijainnissa on nähtävissä: nykyinen kulkureitti kulkee 95-100 metrin korkeuskäyrän välissä, kun taas 1600-1700-lukujen kartat noudattavat melko tarkasti 90 metrin korkeuskäyrää. Rapolasta niemenkärkeen (Valkamaan) saakka tie on edelleen samalla paikalla kuin isojakokartassakin. Osa Rapolanharjun poikki vievästä polusta on yhä käytössä. Polusta on ainakin 1700-luvulla haarautunut Rapolan päädyssä kaksi erillistä reittiä, joista toinen on johtanut torpan kautta ja toinen suoraan Vuorentaan kartanolle. Polusta on kadonnut ainoastaan maantieltä Vuorentakaan vievä pätkä. Myös Rapolasta rantaan vievä polku on hävinnyt. Isojakokarttaan merkityn vesireitin alku jää nykyään maanpäälle maankohoamisen vuoksi. Kemmolasta ja Voipaalasta lähtevistä poluista suurin osa on hävinnyt: varsinkin Kemmolan puolella nämä ovat jääneet rakennusten alle. Itse Kemmolan talo on jäänyt vanhainkodin alle.

Maaperä

Tiluskartoissa näkyvät pellot ovat edelleenkin käytössä. Rapolan tilusten pellot on kylvetty maaperäkartan mukaan lähes yksinomaan karkealle hietamaalle. Vanhoissa kartoissa peltojen on mainittu olevan yleensä mustaa multaa tai tarkemmin määrittelemättä pelkkää multaa. Poikkeuksena on pieni kieleke Hirvikalliolla, minkä maalajia ei vanhoissa kartoissa ole mainittu ja mikä maaperäkartan mukaan on soraa. Kielekkeen ja hietamaapellon välistä on 1600-1700-luvuilla kulkenut tie (nykyisin tie kulkee kielekkeen yläpuolelta). Voipaaalan pellot ovat olleet sekä hietettä hiekkamaata. Kemmolan takaiset pellot (nyk. Laasonpelto) on raivattu karkealle hietamaalle, jonka takana olevalle savimaalle on muodostunut laajat niittymaot. Yleisin rakennusmaaperä näyttää olleen hiekkamaa, ainoastaan Pappila on rakennettu moreenimaahan. Rapolan ja Voipaaalan alueilla on melko vähän moreenimaata, ainoat lähellä olevat kumpareet ovat Pappilan lisäksi Rupakallio, Kirkkomäki (=kumpu, jonka päähän kirkko on rakennettu) ja Saunalahden eteläpuoli. Vanhat tiet näyttävät noudattaneen enimmäkseen pienen reunamoreenin muodostamaa linjausta.

ILMAKUVAT

(Maanmittauslaitoksen Maastotietokeskus, ilmakuvat. Karttalehti 213202. 95106A kuvan:ot 1-1007 n:o 243 MV, mk 1:16 000 MTJ, 84404 kuvan:ot 1-112 VI, mk 1:31 000 MMHP & 5371 Kuvan:ot 1-443 MV, mk 1: 19 600 TUNT)

Ilmakuvissa näkyvät tummat maaläikät pelloissa täsmäävät hyvin 1600-luvun tiluskarttoihin merkattuijen peltojen kanssa. Rapolassa selvänä tummana maaläikkänä tulee esille entinen hamppu- ja kaalimaa heti kartanon länsipuolella. Lisäksi erottuvat selvästi Rupakallion lounaispäädyn pelto, joka on 1600-luvulla ollut niittynä, ja jo aikaisemmin tutkittu Rupakallion koillispuolella pellossa näkyvä kapea ja pitkä tumma maakaista. Maa jatkuu lyhyen matkaa Helsinki - Tampere -tien lounaispuolella. Voipaaalan mailla erottuu selkeästi laaja tumma vyöhyke, joka alkaa heti Voipaaalan kuppikiven koillispuolelta ja jatkuu hieman kapeampana Kirkkomäen vierustaa pitkin yli uuden kärrytien lähelle Voipaalasta kirkolle vievää tietä. Sama alue on 1600-luvun tiluskartoissa jaettu useihin pieniin peltolohkoihin. Voipaaalan edustalla Rapolaan vievän tien eteläpuolella on nähtävissä

pienehkö kolmion muotoinen tumma maaläikkä, joka rajautuu uuteen kärrytiehen. Vanhoissa kartoissa alue on ollut peltoa. Toinen pieni tumma alue sijaitsee entisen Sassin edustalla, Rapolanharjun takaa kulkevan tien ja Huittulanharjulta Rapolaan päin vievän tien risteuksen lounaispuolella. Myös tämä alue on aikaisemminkin peltoa.

ARKEOLOGISET TUTKIMUSKOHTEET

Historialliseen aikaan liittyvät tutkimusalueet

Matomäki: (Hirvikallio)

Alueella on terassimaiseksi muokattu alue, jonka kaakkoisosasta on löytynyt tiiltä ja punasavikeramiikkaa (löytöjä ei ole otettu talteen). Mäen huipulla kulkee myös tie, jonne on tehty koeoja. Löytöjä ei ole kaivausalueelta saatu, mutta Sirkka-Liisa Seppälä on ollut sitä mieltä, ettei tie ole 200 vuotta vanhempi. Tutkittu tienpohja sijaitsee n. 9 metriä nykyisen tien alapuolella (sijainti: x 6788 79, y 2502 66, z 95). Rinteen alaosissa on ollut myös havaittavissa kaksi tienpohjaa, joista Seppälä on tulkinnut alimman olevan vanhin. Tienpohjissa ei ole kuitenkaan tehty kaivauksia tai koekuopituksia.

Voipaalan kuppikivi:

Kiven ympärillä on ollut jo vuonna 1641 peltoa. Peltoalueelta on löytynyt rautakautisia ja mahdollisesti keskiaikaisia löytöjä.

Sääksmäkitalo:

Löytynyt veitsi, joka ajoittuu todennäköisesti historialliselle ajalle.

Rupakallio:

Saareke, jota on 1600-luvulla ympäröinyt pellot ja niitty. Nykyisen Tre-Hki -tien koillispuolelta on kaivettu esiin 20-30 metriä pitkä kulttuurikerros, josta on löytynyt lasitettua keramiikkaa, rautaa ja palanutta savea (ei ole otettu talteen).

Timilä:

1600-luvulla alueella on ollut peltoa sekä kaali- ja hamppumaat. Peltomullasta on löytynyt myös historiallisen ajan löytöjä, jotka on otettu talteen (KM 26089: 1-244). Löydöt sisältävät punasavikeramiikan sekä fajanssin palasia, liitupiipunkatkelmia, astialasin palasia, pari rautaesineen katkelmaa ja äyrin vuodelta 1762.

Rapolanrinne:

Peltoraunioita, joista suurin osa on paikallisten asukkaiden mukaan vasta 1800-luvulta. Seppälä on nähnyt osan mahdollisina talojen rakenteina. Hänen mukaansa osa raunioista näkyy jo 1600-luvun kartassa, vaikka kartan tekstissä on ainoastaan mainintoja alueen kivikkoisuudesta ja puustosta.

NIMI- JA KANSANRUNOUSARKISTOT

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto

Sääksmäki - pitäjäärkisto

Pitäjäarkiston Sääksmäki-arkistot sisältävät runsaasti nimiaineistoa, mutta verrattuina muihin pitäjän sisäisiin alueisiin Rapolan ja Voipaalan alueet tuntuvat jääneen vähemmälle huomiolle kuin

muut kylät. Esimerkiksi nimi Rapola on selitetty vain sanalla kartano ja Voipaalan kartanoa ei löydy koko kortistosta, vaikka monien peltöjen ja torppien sanotaankin sijainneen Voipaalan mailla. Monien muiden kylien on jopa mainittu löytyvän vanhoista tiluskartoista. Voipaalan ja Rapolan mailla tuntuu kuitenkin sijainneen lukuisia torppia, jotka ovat hävinneet 1900-luvun alkupuolella.

Voipaalan maihin liittyvät paikannimet:

- Aaponperässä Aaponmaalla on sijainnut Aapon Mantan pirtti. Pirtti on ollut lähellä Rapolan Hevonojaa.
 - Valmarinniemen ja Jussinsaaren välisessä lahdessa on sijainnut Ahvenainen -niminen torppa, joka on hävinnyt vuoden 1918 torpparivapautuksessa. Nykyään paikalla sijaitsee samanniminen pikkutila.
 - Muita torppia, joista on ainoastaan nimet tiedossa: Frosti, Halkia, Helmu, Jokisilta, Katajisto, Laavala (kivisen mäen kupeessa), Mikkola, Mäenpää, Nurmikas, Petäjistö ja Vanhala-niminen mökki.
- Erikoisempia nimiä pelloille löytyi kaksi: Kaski ja Penninki. Lisäksi Voipaalan mailla on ollut ainakin yksi lähde. Tämä on sijainnut Kivilähteenmäellä.

Rapolan maihin liittyvät paikannimet:

Rapolan torpista on yhtä puutteelliset tiedot kuin Voipaalastakin. Torppia ovat olleet: Konentausta, Latva, Peltola (1950-luvulla Penttilä), Porttila, Pullila, Puustelli ja Ketolan mökkitupa. Rapolassa on ollut ainakin kaksi lähettä: Nautalähde ja Lähdepelto. Arkistosta löytyy myös maininta, että Papunen on ollut soldathemma, mikä lukee jo 1700-luvun isojakokartassa.

Voipaalan ja Rapolan peltöjen nimet ovat tavallisia (Rajapelto, Kuokkamaanpelto, Isoniitty, Isovainio, Isosaranpelto jne.), joten näiden perusteella on mahdotonta päätellä mitään alueiden varhaisemmasta käytöstä. Torpista osa on tiedetty vasta 1800-luvun loppupuolella rakennetuiksi, eikä myöskään niiden nimien perusteella voi tehdä päätelmiä torppien perustamisajankohdista. Nimistöä, joka viittaa johonkin muuhun elinkeinoon kuin maanviljelykseen ja karjanhoitoon ei löydy kuin yksi: Verkkosaari, jota nimensä mukaisesti on käytetty kalastusverkkojen säilytykseen. Paikannimistä ei myöskään löydy apua sudenpyyntikuopan, jonka piti tulla Voipaalan ja Rapolan välille, paikallistamiseen.

SKS:N kansanrunousarkisto

Sääksmäen paikallistarinat eivät kerro asutuksen kohdalta mitään Rapolan ja Voipaalan alueista. Kortisto käsittää lähinnä selityksiä Sääksmäen nimen synnystä. Myös pitäjäkortisto sisältää enimmäkseen loitsuja, uskomuksia ja sananparsia. Rapolan mailla sijainnut Porttilan torppa näyttää muistitiedon perusteella ajoittuvan samoihin vuosiin kuin ”turkkilaisten sota” eli vasta 1800-luvun loppupuolelle. Pappilan kellosta löytyy myös tarina. Sen mukaan kello olisi piilotettu isonvihan aikana Pappilanlahteen, josta sitä ei sen jälkeen ole nostettu ylös. Sitä kuinka vanha kello olisi ollut veteen upotettaessa, ei tarinassa kerrota.

MAASTOINVENTOINTI

Inventointikohteet

Inventoitavia kohteita oli yhteensä yksitoista ja kahtena erillisenä päivänä suoritettu maastotarkastus osottautui hieman liian lyhyeksi ajaksi. Kaikki kohteet tulivat kuitenkin tarkastetuiksi ainakin päällisin puolin. Inventointialue ja sen sisällä havaitut kohteet on merkitty liitteenä oleviin peruskartta- ja ilmakuvakopioihin.

Hirvikallio, tienpohja (1)

X = 6788 76, Y = 2502 55, Z = 85 (Rhoneg 118589)

Kohde sijaitsee rautakautisen röykkiön alapuoleisella tasanteella pienen moreenikerrostuman kupeessa. Sen eteläpuolella on niitty, jonka vieressä kulkee pehmeäpohjainen kärrytie. Tienpohja erottuu noin kolme metriä leveänä ja noin kymmenen metriä pitkänä painaumanä. Painauman keskikohta on hieman koholla ja sen reunoissa näkyvät urapainanteet. Painaumassa kasvaa muutama suuri kuusi, muuten kasvillisuus on matalaa.

Urapainanteeseen tehdystä koekuopasta kävi ilmi, että noin 40 cm:n syvyydessä oli erittäin tiivis saven ja hiekan sekainen maa, jonka joukossa oli muutamia pikkukiviä. Painauman keskelle tehdyn koekuopan kerrostuma oli samanlainen. Saven ja hiekan sekaisen maan päällä oli kovaksi tamppautunutta mullan ja hiekan sekaista maata.

Kyseessä on todennäköisesti jo 1600-luvun tilusjakokartassa näkyvä tie. Nykyinen hiekkatie noudattaa edelleenkin lähes samaa linjausta kuin 1600-luvullakin, mutta Hirvikallion luona linjaukseen on tehty muutoksia 1800-1900-luvulla. Nykyisin tie kulkee aivan kallion laella. Kohteen itäpuolella sijaitsevassa niityssä on myös havaittavissa tasainen painauma heti pienen moreenikerrostuman kupeessa. Mitään löytöjä ei koekuopista löytynyt, joten tien tarkka ajoitus on mahdotonta.

Matomäki, kolme rajakiveystä (2)

X = 6788 69-74, Y = 2502 76-86, Z = 95-100 (Rhoneg 118590-91)

Rajakivet sijaitsevat Matomäellä vanhan hiekkatien pohjoispuolisessa metsässä. Kiveykset sijaitsevat noin 10-12 metrin päässä toisistaan pohjois-etelä -suunnassa. Pohjoisin kiveys on lähes kokonaan tuhoutunut, mutta siitä on nähtävissä keskellä sijainnut pystykivi. Myös toisissa kiveyksissä on pystyyn nostetut litteät kivet keskellä. Rajakivien ajoituksesta ei voida sanoa mitään varmaa, koska kivissä ei ole näkyvissä kaiveruksia tai muita merkkejä. Vanhoissa kartoissa Matomäen kohdalle ei ole merkitty mitään rajaa, joten kiveykset ajoittuvat todennäköisesti vasta 1800-1900-luvuille.

Rapolan kartanon pelto: hamppu- & kaalimaa (3)

X = 6788 36-40, Y = 2502 90-94, Z = 90

Pelto sijaitsee Rapolan kartanon ja hiekkatien lounaispuolella heti omenapuiden vieressä. 1600-luvulla alueella on ollut hamppu- ja kaalimaat. Pelto erottuu tummana läiskänä ilmakuvissa ja peltoon tehty koekuoppa osoitti mustan multamaan olevan yli 50 cm paksu. Peltomullan alta paljastui siltin ja hiekan sekainen puhdas pohjamaa. Koekuopan perusteella ei voida kuitenkaan sanoa onko alueella ollut kasvimaata varhaisempaa toimintaa tai voidaanko pelto ajoittaa 1600-

lukua vanhemmaksi. Koekuopasta ei tullut löytöjä ja pellon pintapoiminta oli mahdotonta, koska peltoa ei ollut vielä kynnetty.

Rupakallio ja sitä ympäröivät pellot (4)

X = 6788 00-08, Y = 2503 09-14, Z = 90

Rupakallio sijaitsee Helsinki - Tampere -tien ja Voipaalan ja Rapolan peltojen väliin jäävän hiekkatien risteyksen itäpuolella. Rupakallio on moreenimaata ja nimensä mukaisesti erittäin röpelikköistä. Kohteen tarkastuksen piti selvittää onko kalliolla voinut sijaita keskiaikaista asutusta, sillä sitä ympäröivät pellot ovat olleet käytössä jo 1600-luvulla ja ne erottuivat ilmakuvin tummina läiskinä. Peltojen pintapoiminta osottautui mahdottomaksi, koska pellot kasvoivat vielä apilaa ja kauraa. Vaikka asutuksesta kertovia löytöjä ei voinutkaan saada, tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, että Rupakalliolle olisi rakennettu asuintaloja.

Polunpohja välillä Voipaala - Rapola (5)

X = 6788 22-24, Y = 2503 28-42, Z = 105 (Rhoney 118592)

Vanha polun pohja sijaitsee metsässä lähellä Rapolanharjua. Polku lähtee Voipaalan kartanon lounaiskulmasta jatkuen suuren sorakuopan reunaan. Polun tämä osuus on tiheään kasvanutta pensaikkoa ja nuorta puustoa. Polku jatkuu heti soranottoaikan länsireunassa, missä polun pohja on erittäin selkeästi nähtävissä vähäisen kasvillisuuden vuoksi. Polun päällä on jonkin verran sammaloituneita kivikasvoja, jotka eivät ole rikkoutuneet. Kyseessä saattavat olla vanhat peltorauniot, joita tiedetään kasatun 1800-luvulla. On todennäköistä, että kysymyksessä ei ole esihistorialliset hautaröykkiöt, koska polunpohja näyttäisi osuvan melko tarkalleen 1700-luvun isojakokarttoihin merkatun kulkureitin (Voipaala- Rapola) kohdalle.

Metsäpolun vieressä sijaitseva kuoppa (6)

X = 6788 20, Y = 2503 30, Z = 100 (Rhoney 118593)

Kuopanne sijaitsee noin 20 metriä etelään soranottokuopan länsipuoleisesta polunpohjasta. Kuopan halkaisija on noin 8 metriä ja sen keskikohta on noin 2,5 metriä syvä. Kuopan eteläpäädyistä lähtee 3-4 metriä pitkä ja kaksi metriä leveä käytävä, joka tulee samalle tasolle kuin maanpinta. Kaivannon läheisyydessä ei ole havaittavissa merkkejä raskaiden työkonoiden jättämistä jäljistä, sillä mm. ympärillä sijaitsevat kiviröykkiöt ovat säilyneet ehjinä. Kuoppa on täytetty risuilla ja ohuilla puilla, joten sen tarkempi tutkiminen oli ajanpuutteen vuoksi mahdotonta. Kuopanteen reunoilla oli näkyvissä suuria kiviä, jotka eivät ainakaan kaikissa kohdissa jatkuneet alemmas. Kyseessä saattaisi olla maakellari, mutta kuopasta ei voida sanoa mitään varmaa ilman lisätutkimusta.

Kaksi tiilen- ja maansekaista kasaa ja kaksi kuopannetta (7)

X = 6788 19-22, Y = 2503 24, Z = 90-100 (Rhoney 118594-97)

Tiilen ja maan sekaiset kasat sijaitsevat heti Rapolasta Voipaalaan kulkevan hiekkatien pohjoispuolella ja Rupakallion tiestä n. 50-70 metriä koilliseen. Tiiliröykkiöiden pintapuolinen tarkastus osoitti, että kasat sisältävät erikokoisia rikkoutuneita tiilenpalasia, mutta eivät muita löytöjä. Kasat sijaitsevat lähes etelä-pohjoisuunnassa noin kahden metrin etäisyydellä toisistaan. Tien reunassa sijaitsevan kasan vieressä on kuopanne, joka jää osin tiiliröykkiön alle. Kuoppa on täynnä poisheitettyä risukkoa, mutta puujätteen alla on nokista savea ja tiilimurskaa. Savi ja tiilimurskakerroksen alla on hiiltä ja voimakkaan mustaa saven ja hiekan sekaista maata. Noin 10

metrin päässä kasojen pohjoispuolella pienessä moreenikerrostumassa sijaitsee toinen kuopanne, jonka halkaisija on noin 7 metriä. Kuopan ympärillä on saven ja hiilen sekaiset kahden metrin levyiset maavallit. Kuopan pohjalla risujen alla on myös hiilen sekaista savea. Kuopanteet ovat todennäköisesti tiilenpolttomiiluja, jollaisia on ollut käytössä vielä 1800-luvulla. Alueen tarkempi tutkimus saattaisi antaa ajoituksesta lisätietoa sekä myös varmistaa onko kyseessä varmasti tiilenpoltoon liittyviä jäännöksiä.

Peltoalue Voipaalan edustalla (8)

X = 6788 08-19, Y = 2503 44-52, Z = 90

Pelto jää hiekkatien eteläpuolelle noin 40 metriä Kirkkovainion tiestä länteen. Peltoalue on ollut käytössä jo 1600-luvulla ja se näkyy voimakkaan mustana läiskänä ilmakuvissa. Alueen inventoinnin tarkoituksena oli selvittää olisiko kyseisellä paikalla voinut sijaita 1500-luvun puolivälistä 1600-luvun alkuun ajoittuva salpietarikeittimö, jonka tiedetään sijainneen lähellä Voipaalan kartanorakennusta. Pellon kasvillisuus esti kuitenkin pintapöiminnan, mutta muutamissa paljaammissa kohdissa oli havaittavissa runsaasti tiilimurskaa ja hiilimurua. Tumma nokinen maa alkoi noin 5-10 metriä hiekkatiestä etelään. Koekuopitus osoitti, että tumma maakerros on noin 30 cm paksu.

Kirkkovainion pelto (9) ja Kirkkomäen pelto (10)

X = 6788 10-20, Y = 2503 56-65, Z = 95 Ja X = 6787 65-94, Y = 2503 45-70, Z = 85-90

Kirkkovainiontien koillispuolella sijaitseva pelto sekä Kirkkomäen pohjoispuolinen pelto ovat myös olleet käytössä 1600-luvulla ja lisäksi niissä on selviä tummempia läikkiä ilmakuvissa. Peltojen pintapöiminta osottautui myös näillä pelloilla mahdottomaksi, mutta maassa oli nähtävissä kuitenkin jonkin verran tiilimurskaa sekä välillä mustempaa multaa. Peltojen reunasta löytyi pari ikkunalasinpalasta sekä myös pari punasavikeramiikanpalasta.

Rakennuksen kivijalka Rapolassa (11)

X = 6788 35, Y = 2503 00, Z = 90 (Rhöneg 118598-600)

Rapolan kartanon puutarhassa, päärakennuksesta lounaaseen, erottuu selvästi neliskulmainen maakumpu, jossa kasvaa pensaita ja muutama suuri lehtipuu. Kummun keskellä näkyy noin 6x8 metrin kokoinen kivijalka. Kivien välissä ei näy laastia tai muita sideaineita. Kivijalan sijainti on havaittu jo aikaisemmin, mutta sitä ei ole tutkittu. Myöskään kartanon entisillä asukkailla ei ole tietoa siitä, mistä rakennuksesta on kysymys. Kyseessä on todennäköisesti 1800-lukua vanhempi kivijalka, sillä rakennuksesta ei ole mainintaa perintöluetteloissakaan. Kivijalan kaakkoiskulman ulkopuolelta löytyi palanen pullolasia, joka on ajoitettavissa väljästi 1600-1800-luvuille. Maakummun lounaispäädyssä sijaitsee tunkiokasa, joka näyttää olleen käytössä vielä tällä vuosisadalla.

Maakummun kaakkoispuoleisen sivun vieressä on maanpinnan tasalla kallio, johon on kaiverrettu halkaisijaltaan noin 0,5 metrin kokoinen kuoppa. Kuoppa on täyttynyt tai täytetty mullalla, mutta sen reunoista voi havaita, että kuoppaa ei ole kaiverrettu koneella. Kallion kaiverrusreikä voi olla yhteydessä kyseiseen raunioituneeseen rakennukseen tai se on voinut olla Rapolan kartanon kukkapenkki.

Voipaalan kartanoalue (12)

Edellä mainittujen kohteiden lisäksi tarkistin Voipaalan kartanoalueen, mutta sen puutarhassa ei näkynyt vanhoja rakennusten jäänteitä. Lisäksi Voipaalan kartanon pohjoispuolinen metsärinne on möykätty pahasti soranoton yhteydessä, mikä on tuhonnut kaikki alueella sijainneet mahdolliset muinaisjäännökset.

YHTEENVETO

Rapolan ja Voipaalan alueiden arkistoinventointi osoitti, että vanhat tilus- ja isojakokartat ovat käyttökelpoisia kun lähdetään etsimään historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Myös asiakirjat ovat hyödyllisiä, koska ne antavat tietoja jo 1300-luvulta lähtien elinkeinoista ja maankäytöstä. Tällöin maastoinventointia suunniteltaessa tietää mitä alueelta voi olettaa löytyvän. Arkistoinventoinnin avulla maastoinventoinnin suunnitteleminen on helppoa, varsinkin kun maastotarkistuksille on yleensä melko vähän aikaa.

Rapolan ja Voipaalan kartanoalueiden arkistoinventointi osoitti, että alueelta olisi löydettävissä historialliseen aikaan ajoittuvia muinaisjäännöksiä, vaikkakin esimerkiksi teiden ja rakennusten paikat näyttivätkin säilyttäneen lähes samat paikkansa jo 1600-luvulta lähtien. Maastoinventointi vahvisti, että historiallisen ajan toiminnasta on merkkejä kartanoalueilla, mutta suurin osa löydetyistä kohteista oli vaikeasti ajoitettavissa, mikä johtui osittain liian lyhyeksi jääneestä tarkistuksesta ja osittain väärästä inventointiajankohdasta. Peltojen pintapoiminta osottautui mahdottomaksi, koska ne kasvoivat vielä apilaa ja kauraa. Varmempien ajoitusten ja tulkintojen saamiseksi alueella tulisikin tehdä peltojen pintapoiminta varhain keväällä tai myöhään syksyllä. Myös mahdollisten tiilenpolttomiiilujen ja kellarikuopanteen varmistaminen tulisi tehdä muutamilla koekuopituksilla. Lisäksi on huomattava, että kartanoiden toiminta on ulottunut inventoitua aluetta kauemmaksi ja jos näistä toiminnoista (esim. kasket ja metsästys) halutaan saada tietoja tulisi maastotarkastus ulottaa tehtyä laajemmaksi.

Valokuvaluettelo

Mustavalkokuvat Rapolan ja Voipaalan historiallisen ajan muinaisjäännöksistä:

- Rhoneg 118589: Hirvikallio. Vanha tienpohja.
Rhoneg 118590:118591: Matomäki. Eteläisin ja keskimmäinen rajakivi.
Rhoneg 118592: Polunpohja välillä Rapola Voipaala. Soranottokuopan länsipuoli.
Rhoneg 118593: Metsäpolun vieressä sijaitseva kuoppa - mahdollinen kellari.
Rhoneg 118594: Pienessä moreenikerrostumassa sijaitseva risukolla täytetty kuopanne
- mahdollinen tiilenpolttomiiu.
Rhoneg 118595: Pohjoinen ”tiilenpolttomiiu” ja tien vieressä sijaitsevat tiilikasat.
Rhoneg 118596: Pohjoisempi tiilen- ja maansekainen kasa.
Rhoneg 118597: Tien vieressä sijaitseva tiiliröykkiö.
Rhoneg 118598: Rapolan kartanon päärakennuksen lounaispuolella sijaitseva rakennuksen
kivijalka. Itäkulmaus.
Rhoneg 118599: Kivijalan koillissivu.
Rhoneg 118600: Kivijalan kaakkoissivun vieressä sijainnut kallioon kaiverrettu kuoppa.

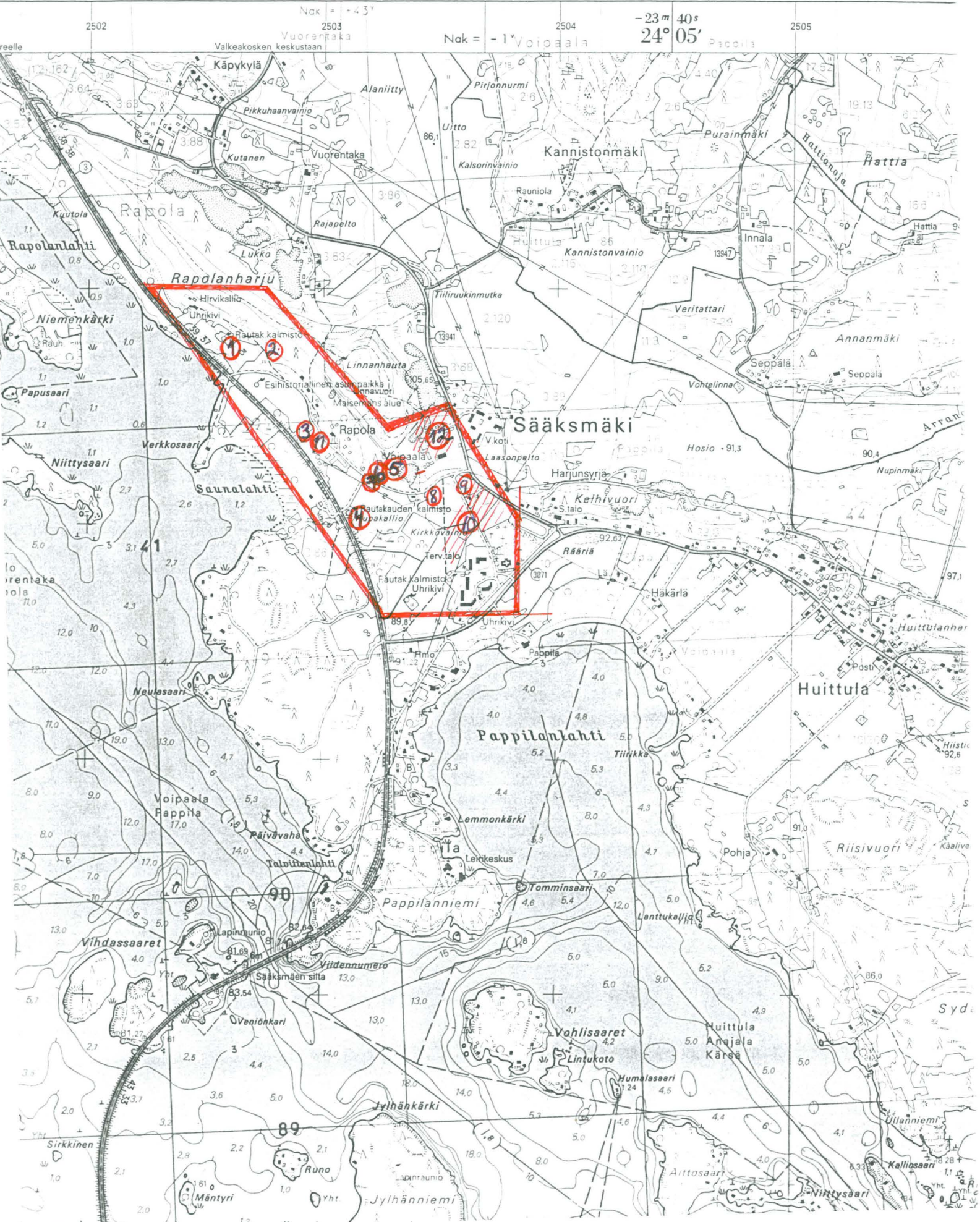
INVENTINTIKOhteet

33 41

33 42

33 43

33 4 - 2132 03

Ilmakuva 95106 A, 1-1007, 243 (25.5.95) 1:16000
Sääksmäki, kirkonkylä

VALKEAKOSKEN RAPOLAN JA VOIPAALAN ARKISTOINVENTOINTI

Katja Vuoristo

ARKISTOINVENTOINNIN TAUSTAA

Rapolan ja Voipaalan historiallisten kohteiden inventointi liittyy harjoitustehtävääni Museoviraston rakennushistorian osastolla. Pohjatyönä varsinaiselle inventoinnille toimii arkistoinventointi, jonka pääasiallisena tutkimuskohteena ovat olleet Maanmittaushallituksen vanhat tilus- ja isojakokartat. Rapolan ja Voipaalan tilukset ovat olleet omilla karttalehdillään, jotka olen työn alussa yhdistänyt toisiinsa ”leikkaa ja liimaa -systemillä” ja tämän jälkeen olen pienentänyt ne vastaamaan peruskartan mittakaavaa (1:20 000). Pienennyksen jälkeen olen kopioinut kalvolle sekä tilus- että isojakokartan, joita olen verrannut sekä yhdessä että erikseen perus- ja maaperäkartaan. Helpottaakseni vertailua olen kopioinut myös maaperäkartan kalvolle käyttäen hyväksi värillisiä kalvokyniä maaperäerotteluun. Tämän lisäksi olen tehnyt kalvon, josta käy ilmi vanhat tiet, rakennusten paikat, pellot, niityt ja alueella tutkitut arkeologiset kohteet sekä rannan kohoaminen. Rantaviivan muuttumisella on merkitystä erityisesti kun tarkastellaan Rapolan peltojen sijaintia, sillä varhaisimmat karttoihin merkityt pellot ja niityt näyttävät noudattavan n. vuotta 1200 edeltäviä rantaviivoja.

Tilus- ja isojakokarttojen lisäksi olen tutustunut Kansallisarkiston vanhoihin pitäjäkarttoihin (vuosilta 1750 ja 1842) ja Kuninkaan kartastoon Suomesta 1776-1805. Nämä kartat on tehty suureen mittakaavaan, joten niiden antama tieto on melko suurpiirteistä. Niitä voidaan käyttää kuitenkin tarkentamaan esimerkiksi teiden reittejä tai niiden ajoitusta.

Vanhoista kartoista tehdyt kalvot ovat mielenkiintoisia myös silloin kun niitä vertaillaan Sääksmäen pitäjistä otettuihin ilmakeuviin. Sääksmäellä on tehty noin 50 mustavalkokuvausta ja muutama väärävärikuvaus. Kaikkien kuvien käyminen läpi olisi monen päivän urakka, sillä ilmakeusarjat saattavat käsittää jopa tuhat kuvaa, ja lisäksi kaikkien niiden läpikäyminen olisi täysin tarpeetonta. Valokuvissa näkyvät tummentumat maassa ovat poikkeuksetta samoissa kohdissa, joten maaston värjäytymiä tutkittaessa riittää muutama ilmakeuva. Valitsin kuvaussarjoista kolme erillistä otosta, joista yksi oli väärävärikuva. Mustavalkokuvat valitsin kuvausvuoden ja peruskarttaa lähinnä olevan mittakaavan mukaan. Toinen kuvasarja on vuodelta 1954 (mk 1:19600) ja toinen on vuodelta 1995 (mk 1:16000). Vuoden 1954 ilmakeuvat ovat vanhimmat alueelta otetut, mikä toimikin yhtenä valintakriteerinä. 50-luvulla ei vielä kaikkia peruskartassa näkyviä teitä ja rakennuksia ole ollut rakennettu, joten ilmakeuvat vastaavat paremmin vanhoja karttoja. Lähes viimeisimmän ilmakeuussarjan valitsin lähinnä sen takia, että alueesta saa tällöin parhaan kuvan sen nykyasusta.

Kylien ja lähialueiden historiasta ja maankäytöstä saa tietoa myös vanhoista asiakirjoista, joista erityisen kiinnostavia ovat keskiaikaiset lähteet, koska vanhimmat kartat ovat vasta 1600-luvulta. Sääksmäen pitäjän keskiajasta on kirjoitettu muutamia tutkimuksia, joita olen käyttänyt hyväkseni arkistoinventoinnissa. Tutkimusten tiedot asiakirjoista ovat yhteneväisiä, joten olen uskaltanut luottaa niihin siltä osin kuin olen eri asiakirjojen tietoja tarvinnut. Olen poiminut lähinnä tietoja 1600-lukua edeltävistä taloista ja niiden luvuista sekä mainintoja eri ammatinharjoittajista, jotka ovat toimineet Rapolan ja Voipaalan lähistössä.

Historiallisten asiakirjojen lisäksi olen käynyt läpi Museoviraston eri osastojen arkistot Sääksmäen ja Valkeakosken osalta. Rapolan ja Voipaalan kohdalla materiaalia löytyi vain Helsinki-Tampere -tien, kirkon, kartanoiden ja arkeologisten tutkimusten osalta. Kartanotutkimukseen en ole tutustunut muuten kuin Rapolan kartanon kellarin kaivausten osalta. Kartanon kellarin kaivausten yhteydessä paljastui päärakennuksen edustalta vanhoja rakenteita, jotka Kari Uotila on ajoittanut 1500-1600-

luvuille. Raportit alueen muista tutkimuksista sekä tarkastuskäynneistä löytyvät Museoviraston arkeologian osastolta. Tutustuessani Rapolan ja Voipaalan mailla tehtyihin arkeologisiin tutkimuksiin olen käyttänyt hyväkseni Sirkka-Liisa Seppälän tekemää Pro Gradu-työtä ”Rapola - maiseman arkeologiaa”, johon on koottu kaikki aikaisemmat tutkimukset. Tämän työn pohjalta olen tarkastanut tarvittaessa tietoja kaivauskertomuksista ja löytöluetteloista (mm. talteen otetut historiallisen ajan esinelöydöt). Arkeologian osastolta löytyi myös Rapola-projektin yhteydessä tehty vanhojen karttojen selvitystyö, johon on liittynyt suuritoinen eri jakokuntien kokoaminen yhdelle kartalle. Vaikka tämä työ onkin jäänyt vaillinaiseksi, olen voinut verrata siihen omia tulkintojani peltojen ja niittyjen sijainneista. Teiden merkkkaus jakokuntakartassa on puutteellinen.

Arkistoinventointiin liittyen olen tutustunut Sääksmäen pitäjän osalta myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistoon ja Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunousarkistoon. Niiden antamat viitteet Rapolan ja Voipaalan tilusten historiasta eivät ulotu kovinkaan kauas nykyajasta. Nimiarkiston aineistossa on ongelmana myös kohteiden paikallistaminen, sillä niitä ei ole mainittu vanhoissa tai nykyisissä kartoissa.

Olen koonnut tähän raporttiin erikseen kaikki arkistolähteet, joita olen käyttänyt. Työn lopussa olen tehnyt lyhyen yhteenvedon siitä, mitä eri lähteiden perusteella voidaan sanoa Rapolan ja Voipaalan maankäyttöä ja elinkeinoa koskevasta historiasta.

ASIAKIRJAT

Käytetyt lähteet:

Suvanto, Seppo 1995. Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikais yhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle. SHS. Hki.

Jutikkala, Eino 1934. Sääksmäen pitäjän historia. Jyväskylä.

Sirén, Antti 1993. Sääksmäen asutuksen ja elinkeinojen kehittyminen keskiajalta 1600-luvun puoliväliin. Pääaineen tutkielma. HY:n Historian laitos.

Asutus

Varhaisin kirjallinen tieto Rapolan ja Voipaalan kylistä on vuodelta 1340, jolloin paavi Benedictus XII julkaisi bullan, joka tuomitsi Sääksmäkeläisiä pannaan maksamattomien kirkonverojen vuoksi. Asiakirjassa on mainittu yhteensä yhdeksän Voipaala- ja Rapola- sukuista miestä.

1540-luvun veroluetteloiden mukaan Voipaalassa on ollut 13 ja Rapolassa 7 taloa. Kylät ovat muodostaneet todennäköisesti jo keskiajalla jakokunnat. Yleensä jakokunnat ovat saaneet nimensä kantakylänsä mukaan. Voipaalan jakokuntaan on kuulunut Voipaalan lisäksi Leipiälä, Pappila ja Valkeakoski. Rapolaan on kuulunut vain kaksi kylää: Rapola ja Vuorentaka. Vuonna 1548 Voipaalaan liittyi läheinen Rödilän kylä, johon kuuluivat Sassin ja Kemmolan talot. Lähellä Rödilän kylää on sijainnut Rääriän talo, josta varhaisin kirjallinen tieto on vuodelta 1405. Siitä onko Rääriä kuulunut johonkin edellä mainituista kylistä ei ole mainintoja.

Sääksmäen nykyinen kivikirkko, jonka rakentaminen on ajoitettu vuosiin 1475/80-1530, sijaitsee Voipaalan mailla. Tätä vanhemman tuhoutuneen puukirkon sijaintia ei tunneta. Asiakirjoista käy ainoastaan ilmi, että sellainen on ollut Sääksmäen pitäjässä ainakin jo 1300-luvulla.

Kyliä autioituminen on ollut 1570-80-luvuilla tuttu ilmiö Suomessa, mutta A. Sirénin mukaan Rapolassa ja Voipaalassa ei autioitumista olisi tapahtunut. Hänen mukaansa talojen vähentyminen on osoitus talonpoikaisasutuksen vaihtumisesta kartanoasutukseen. Toisaalta tiedetään, että vuonna 1565 Timoteus Paavalinpoika osti kaksi autioitunutta taloa Rapolan kylästä. Saman vuosisadan

lopulla tapahtui myös muutoksia Voipaalan kylän talojen omistuksissa. Rapolassa on ollut myös jatkuvaakin asutusta, sillä viimeistään 1500-luvun alussa sinne on perustettu Papunen-niminen talo, joka 1600-1700-lukujen taitteessa on liitetty Rapolan kartanoon. Nimensä se on säilyttänyt vielä tämänkin jälkeen.

Elinkeinot

Asiakirjoissa on mainintoja paitsi maataloudesta, tietoja myös muista elinkeinoista. Ainakin vuonna 1510 on asunut Rödilässä Nilis Sutare. Samassa kylässä on ammattiaan harjoittanut myös tynnyrintekijä Niclis. Hänen tiedetään tehneen tynnyreitä vuonna 1506. Rapolassa tai sen läheisyydessä on toiminut suutarina Mattis Sutare ainakin vuonna 1507. Voipaalassa on ollut 1500-luvun loppupuolelta 1600-luvun ensimmäiselle puoliskolle maan suurin salpietarikeittimö, jossa 1620-luvulla on keittänyt salpietaria Kemmolassa lampuotina asunut Antti Eerikinpoika.

Vasta 1700-luvulta on asiakirjoissa ensimmäisiä tietoja petoeläimistä ja niihin liittyvistä toimenpiteistä. Susien nopea lisääntyminen asutusten läheisyydessä nousi ongelmaksi ja vuonna 1762 päätettiin, että Pappilan mailla sijaitseva piti sudenpyyntikuoppa hylätä ja uusi tuli kaivaa Voipaalan ja Rapolan välille. Tästä ei kuitenkaan ole tietoa onko näin tapahtunut.

KARTAT

Rapolan ja Voipaalan tiluskartat 1641-42

(MMH BB1 A, 23, MMH BB1 A, 25 & MMH BB1 A, 26)

Asutus:

Tiluskartan mukaan Rapolassa on sijainnut kaksi rakennusta (tod.näk. kyseessä ovat Timilä ja Papunen). Talojen pellot ovat olleet rannan tuntumassa rakennusten luoteispuolella ja Rupakallion ympärillä. Timilän vieressä on rannassa sijainnut hamppu- ja kaalimaat.

Voipaalassa on sijainnut kirkko ja kuusi taloa. Ainoastaan Voipaalan talo ja Pappila on nimetty karttaan. Voipaalan itäpuolella on ollut kaksi taloa, jotka ovat todennäköisesti olleet Sassi ja Rääriä. Kartoissa on myös Voipaalan koillispuolella talo, joka lienee ollut Kemmola. Pappilanlahdessa on sijainnut Pappilan lisäksi yksi talo, jonka nimestä ei saa selvää.

Kylän pellot jäävät kartoissa Voipaalan eteläpuolelle ja Kemmolan taakse. Kemmolan edessä - Sassin ja Rääriän takana - on ollut hamppumaa ja mahdollisesti Voipaalan ja Sassin takamaastossa on sijainnut kaalimaa. Pieni peltotilkku on merkitty ainoastaan kirjaimella K. Rapolan ja Voipaalan rajojen molemmin puolin on ollut niittymaata. Laaja niittymaa on ollut myös Kemmolan peltojen takaisilla mailla.

Tiet:

Rapolan rannasta on lähtenyt hamppu- ja kaalimaiden eteläpuolelta tie, joka on kulkenut Voipaalan, Sassin ja Rääriän ohitse peltojen reunaa pitkin jatkuen Huittulaan päin. Tältä tieltä ovat eronneet tiet kirkolle sekä Sassin että Rääriän talojen kohdalla. Voipaalan kartanolta on päässyt myös polkua pitkin Rapolan taloille. Rannassa sijaitsevien peltojen vieressä on sijainnut Hirvikalliolle johtava tie, josta on heti hamppu- ja kaalimaan lounaispäädyistä erkaantunut Rapolanrinteelle päin johtava polku. Voipaalasta ei ole merkattu Kemmolaa päin minkäänlaista polkua tai tietä, vaikka on todennäköistä, että jonkinlainen kulkureitti näiden talojen välillä on ollut. Sen sijaan Kemmolasta on lähtenyt tie peltojen poikki Arranojalle.

Rapolan tiluskartta 1694-95

(MMH H 74 3/1, 1080/6)

Kartan mukaan Rapolassa on 1600-luvun lopulla ollut kolme taloa, jotka sijaitsevat samalla alueella kuin vuoden 1641 kartassa. Kartassa näkyvät myös Vuorentaan rakennukset. Peltojen sijainti ei ole muuttunut, ainoa ero on hamppu- ja kaalimaan pois jääminen. Teitä karttaan ei ole merkitty.

Rapolan ja Voipaalan isojakokartat 1764-65

(MMH H 74 3/4-5 & MMH H 75 7/3-19)

Asutus:

Isojakokartan mukaan Rapolan jakokunnassa on sijainnut Timilän, Pappusen ja Vuorentaan talot. Pappusen vieressä on ollut ”soldathemma” ja Timilän yläpuolella on sijainnut rakuunatorppa. Lisäksi Timilän kupeessa on ”arbetstorp”. Myös Vuorentaassa on ollut työ- ja rakuunatorpat. Lisäksi Vuorentaassa on sijainnut tupa tms.

Rapolan peltojen sijainnissa ei ole havaittavissa muutoksia tiluskarttoihin verrattuna.

Voipaalan karttaan on merkattu nimettyinä samat tilat kuin 1600-luvun karttoihinkin. Voipaalan kartanon alueella on ollut sepän torppa ja Sassin mailla on sijainnut mäkitupa. Lisäksi kirkolta Pappilaan johtavan tien varrella on ollut kaksi torppaa, mutta kartan suttuisen tekstin vuoksi näiden tarkempi määrittäminen on vaikeaa.

Pellot ovat sijainneet edelleenkin Rapolasta Rääriän suuntaan menevän tien eteläpuolella ja Kemmolan takana.

Tiet:

Vuosien 1641-42 karttoihin merkityt tiet ovat olleet edelleen käytössä. Isojakokartoissa on näkyvissä hieman laajempi alue kuin tiluskartoissa, joten on vaikea sanoa onko niiden ulkopuolella tapahtunut pieniä muutoksia, esim. teiden oikaisuja. Huomattavin muutos aikaisempaan karttaan verrattuna on Voipaalan ja Kemmolan välistä Rapolanharjun taakse kulkeva tie. Voipaalasta ja Kemmolasta tiehen on yhdistynyt useita pikkupolkuja. Pieneen niemenkärkeen Rapolanlahdella (=Valkama arkeologian osaston tutkimuksissa) on erkaantunut uusi polku Hirvikalliolle johtavasta tiestä. Muita uusia reittejä näyttäisivät olevan Rääriän takaa kulkeva tie Huittulanharjulle, tie Voipaalasta kirkolle sekä talvi- tai vesireitti Rapolan rannasta, joka on kulkenut Verkkosaaren ja mantereen välistä. Tosin 1600-luvunkin kartoissa tie on merkitty rantaan saakka.

Sääksmäen pitäjän kartta vuodelta 1750

(Kansallisarkisto [kopio], rulla 22:7/1-4)

Kartassa ei ole huomattavissa suuriakaan eroja edellä mainittuihin 14-15- vuotta myöhemmin tehtyihin isojakokarttoihin. Pellot ja niityt sijaitsevat samoilla paikoilla, vaikka niitä ei olekaan erotettu toisistaan. Tiet ovat samoja kuin 1600-luvun tiluskartoissa, ainoastaan Rapolasta Vuorentakaan lähtevät kaksi polkua ovat uusia. Näistä tosin vasemman puoleinen on luultavasti sama, joka tiluskartassa johtaa Rapolanrinteen suuntaan. Pitäjäkartan avulla voidaan ajoittaa melko tarkasti Rapolanrinteen takaa ja Voipaalan ja Kemmolan välistä kulkeva tie, sillä sitä ei ole merkitty vielä pitäjäkarttaan, mutta 1764-65 isojakokartoissa tie jo esiintyy. Tie on siis tehty heti 1700-luvun puolivälin jälkeen.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805

(SKS 505)

Kuninkaan kartastossa ei ole muutoksia 1700-luvun tiluskarttoihin, ainoastaan muutamia selvennyksiä. Uusi kärrytie Rapolanharjun takaa on merkitty Annilasta Huittulan kylään. Siihen yhdistyvät Hirvikallion kautta ja Rapolan harjun läpi kulkevat sivutiet. Karttaan ei ole merkitty aikaisemmissa kartoissa näkyviä vesireittejä.

Sääksmäen pitäjän kartta 1842

(Kansallisarkisto 2132 02)

Pitäjäkartta on verrattavissa nykyiseen peruskarttaan, mutta väliltä Huittula - Salo kartta on jäänyt keskeneräiseksi. Siitä puuttuu kaikki muut paitsi kylien nimet. Sääksmäen saarioispuolen tilat ja niiden pellot on merkitty karttaan hyvinkin tarkasti. Lisäksi myös monet paikannimet on mainittu. Rapolan ja Voipaalan kohdalla ei kartalla ole juuri mitään uutta annettavaa arkistoinventoinnille. Siitä voidaan ainoastaan todeta vanhojen peltojen, niittyjen ja teiden olleen edelleenkin käytössä.

Vanhojen karttojen vertailu perus- ja maaperäkarttaan

Peruskartta:

Vertaamalla vanhoja karttoja päällekkäin nykykarttoihin voidaan havaita, että suurin osa vanhoista teistä on edelleen käytössä. Ainoa kokonaan käytöstä poistunut on Sasilta kirkolle kulkenut tie, joka on jäänyt pellon alle päätyen toisessa päässä hautausmaan reunaan. Peruskarttaan ei ole myöskään merkitty Voipaalasta Rapolaan kulkevaa polkua. Hirvikallion kautta kulkeva tie on nykyään käytössä enää Hirvikallion kuppikivelle saakka. Myös muutoksia tien sijainnissa on nähtävissä: nykyinen kulkureitti kulkee 95-100 metrin korkeuskäyrän välissä, kun taas 1600-1700-lukujen kartat noudattavat melko tarkasti 90 metrin korkeuskäyrää. Rapolasta niemenkärkeen (Valkamaan) saakka tie on edelleen samalla paikalla kuin isojakokartassakin.

Osa Rapolanharjun poikki vievästä polusta on yhä käytössä. Polusta on ainakin 1700-luvulla haarautunut Rapolan päädyssä kaksi erillistä reittiä, joista toinen on johtanut torpan kautta ja toinen suoraan Vuorentaan kartanolle. Polusta on kadonnut ainoastaan maantieltä Vuorentakaan vievä pätkä. Myös Rapolasta rantaan vievä polku on hävinnyt. Isojakokarttaan merkityn vesireitin alku jää nykyään maanpäälle maankohoamisen vuoksi. Kemmolasta ja Voipaalasta lähtevistä poluista suurin osa on hävinnyt: varsinkin Kemmolan puolella nämä ovat jääneet rakennusten alle. Itse Kemmolan talo on jäänyt vanhainkodin alle.

Maaperä:

Tiluskartoissa näkyvät pellot ovat edelleenkin käytössä. Rapolan tilusten pellot on kylvetty maaperäkartan mukaan lähes yksinomaan karkealle hietamaalle. Vanhoissa kartoissa peltojen on mainittu olevan yleensä mustaa multaa tai tarkemmin määrittelemättä pelkkää multaa. Poikkeuksena on pieni kieleke Hirvikalliolla, minkä maalajia ei vanhoissa kartoissa ole mainittu ja mikä maaperäkartan mukaan on soraa. Kielekkeen ja hietamaapellon välistä on 1600-1700-luvuilla kulkenut tie (nykyisin tie kulkee kielekkeen yläpuolelta). Voipaalan pellot ovat olleet sekä hieta- että hiekkamaata. Kemmolan takaiset pellot (nyk. Laasonpelto) on raivattu karkealle hietamaalle, jonka takana olevalle savimaalle on muodostunut laajat niittymaot. Yleisin rakennusmaaperä näyttää olleen hiekkamaa, ainoastaan Pappila on rakennettu moreenimaahan. Rapolan ja Voipaalan alueilla on melko vähän moreenimaata, ainoat lähellä olevat kumpareet ovat Pappilan lisäksi Rupakallio, Kirkkomäki (=kumpu, jonka päähän kirkko on rakennettu) ja Saunalahden eteläpuoli. Vanhat tiet näyttävät noudattaneen enimmäkseen pienen reunamoreenin muodostamaa linjausta.

ILMAKUVAT

(Maanmittauslaitoksen Maastotietokeskus, ilmakuvat. Karttalehti 213202. 95106A kuvan:ot 1-1007 n:o 243 MV, mk 1:16 000 MTJ, 84404 kuvan:ot 1-112 VI, mk 1:31 000 MMHP & 5371 Kuvan:ot 1-443 MV, mk 1: 19 600 TUNT)

Ilmakuviissa näkyvät tummat maaläikät pelloissa täsmäävät hyvin 1600-luvun tiluskarttoihin merkattujen peltojen kanssa. Rapolassa selvänä tummana maaläikkänä tulee esille entinen hamppu- ja kaalimaa heti kartanon länsipuolella. Lisäksi erottuvat selvästi Rupakallion lounaispäädyn pelto, joka on 1600-luvulla ollut niittynä, ja jo aikaisemmin tutkittu Rupakallion koillispuolella pellossa näkyvä kapea ja pitkä tumma maakaista. Maa jatkuu lyhyen matkaa Helsinki - Tampere -tien lounaispuolella. Voipaalan mailla erottuu selkeästi laaja tumma vyöhyke, joka alkaa heti Voipaalan kuppikiven koillispuolelta ja jatkuu hieman kapeampana Kirkkomäen vierustaa pitkin yli uuden kärrytien lähelle Voipaalasta kirkolle vievää tietä. Sama alue on 1600-luvun tiluskartoissa jaettu useihin pieniin peltolohkoihin. Voipaalan edustalla Rapolaan vievän tien eteläpuolella on nähtävissä pienehkö kolmion muotoinen tumma maaläikkä, joka rajautuu uuteen kärrytiehen. Vanhoissa kartoissa alue on ollut peltoa. Toinen pieni tumma alue sijaitsee entisen Sassin edustalla, Rapolanharjun takaa kulkevan tien ja Huittulanharjulta Rapolaan päin vievän tien risteuksen lounaispuolella. Myös tämä alue on aikaisemminkin peltoa.

ARKEOLOGISET TUTKIMUSKOHTEET

Historialliseen aikaan liittyvät tutkimusalueet

Matomäki: (Hirvikallio)

Alueella on terassimaiseksi muokattu alue, jonka kaakkoisosasta on löytynyt tiiltä ja punasavikeramiikkaa (löytöjä ei ole otettu talteen). Mäen huipulla kulkee myös tie, jonne on tehty koeoja. Löytöjä ei ole kaivausalueelta saatu, mutta Sirkka-Liisa Seppälä on ollut sitä mieltä, ettei tie ole 200 vuotta vanhempi. Tutkittu tienpohja sijaitsee n. 9 metriä nykyisen tien alapuolella (sijainti: x 6788 79, y 2502 66, z 95). Rinteen alaosissa on ollut myös havaittavissa kaksi tienpohjaa, joista Seppälä on tulkinnut alimman olevan vanhin. Tienpohjissa ei ole kuitenkaan tehty kaivauksia tai koekuopituksia.

Voipaalan kuppikivi:

Kiven ympärillä on ollut jo vuonna 1641 peltoa. Peltoalueelta on löytynyt rautakautisia ja mahdollisesti keskiaikaisia löytöjä.

Sääksmäkitalo:

Löytynyt veitsi, joka ajoittuu todennäköisesti historialliselle ajalle.

Rupakallio:

Saareke, jota on 1600-luvulla ympäröinyt pellot ja niitty. Nykyisen Tre-Hki -tien koillispuolelta on kaivettu esiin 20-30 metriä pitkä kulttuurikerros, josta on löytynyt lasitettua keramiikkaa, rautaa ja palanutta savea (ei ole otettu talteen).

Timilä:

1600-luvulla alueella on ollut peltoa sekä kaali- ja hamppumaat. Peltomullasta on löytynyt myös historiallisen ajan löytöjä, jotka on otettu talteen (KM 26089: 1-244). Löydöt sisältävät punasavikeramiikan sekä fajanssin palasia, liitupiipunkatkelmia, astialasin palasia, pari rautaesineen katkelmaa ja äyrin vuodelta 1762.

Rapolanrinne:

Peltoraunioita, joista suurin osa on paikallisten asukkaiden mukaan vasta 1800-luvulta. Seppälä on nähnyt osan mahdollisina talojen rakenteina. Hänen mukaansa osa raunioista näkyy jo 1600-luvun kartassa, vaikka kartan tekstissä on ainoastaan mainintoja alueen kivikkoisuudesta ja puustosta.

NIMI- JA KANSANRUNOUSARKISTOT

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto

Sääksmäki - pitäjäärkisto

Pitäjäarkiston Sääksmäki-arkistot sisältävät runsaasti nimiaineistoa, mutta verrattuina muihin pitäjän sisäisiin alueisiin Rapolan ja Voipaalan alueet tuntuvat jääneen vähemmälle huomiolle kuin muut kylät. Esimerkiksi nimi Rapola on selitetty vain sanalla kartano ja Voipaalan kartanoa ei löydy koko kortistosta, vaikka monien peltojen ja torppien sanotaankin sijainneen Voipaalan mailla. Monien muiden kylien on jopa mainittu löytyvän vanhoista tiluskartoista. Voipaalan ja Rapolan mailla tuntuu kuitenkin sijainneen lukuisia torppia, jotka ovat hävinneet 1900-luvun alkupuolella.

Voipaalan maihin liittyvät paikannimet:

- Aaponperässä Aaponmaalla on sijainnut Aapon Mantan pirtti. Pirtti on ollut lähellä Rapolan Hevonojaa.
 - Valmarinniemen ja Jussinsaaren välisessä lahdessa on sijainnut Ahvenainen -niminen torppa, joka on hävinnyt vuoden 1918 torpparivapautuksessa. Nykyään paikalla sijaitsee samanniminen pikkutila.
 - Muita torppia, joista on ainoastaan nimet tiedossa: Frosti, Halkia, Helmu, Jokisilta, Katajisto, Laavala (kivisen mäen kupeessa), Mikkola, Mäenpää, Nurmikas, Petäjistö ja Vanhala-niminen mökki.
- Erikoisempia nimiä pelloille löytyi kaksi: Kaski ja Penninki. Lisäksi Voipaalan mailla on ollut ainakin yksi lähde. Tämä on sijainnut Kivilähteenmäellä.

Rapolan maihin liittyvät paikannimet:

Rapolan torpista on yhtä puutteelliset tiedot kuin Voipaalastakin. Torppia ovat olleet: Konentausta, Latva, Peltola (1950-luvulla Penttilä), Porttila, Pullila, Puustelli ja Ketolan mökkitupa. Rapolassa on ollut ainakin kaksi lähdettä: Nautalähde ja Lähdepelto. Arkistosta löytyy myös maininta, että Papunen on ollut soldathemma, mikä lukee jo 1700-luvun isojakokartassa.

Voipaalan ja Rapolan peltojen nimet ovat tavallisia (Rajapelto, Kuokkamaanpelto, Isoniitty, Isovainio, Isosaranpelto jne.), joten näiden perusteella on mahdotonta päätellä mitään alueiden varhaisemmasta käytöstä. Torpista osa on tiedetty vasta 1800-luvun loppupuolella rakennetuiksi, eikä myöskään niiden nimien perusteella voi tehdä päätelmiä torppien perustamisajankohdista. Nimistöä, joka viittaa johonkin muuhun elinkeinon kuin maanviljelykseen ja karjanhoitoon ei löydy kuin yksi: Verkkosaari, jota nimensä mukaisesti on käytetty kalastusverkkojen säilytykseen. Paikannimistä ei myöskään löydy apua sudenpyyntikuopan, jonka piti tulla Voipaalan ja Rapolan välille, paikallistamiseen.

SKS:N kansanrunousarkisto

Sääksmäen paikallistarinat eivät kerro asutuksen kohdalta mitään Rapolan ja Voipaalan alueista. Kortisto käsittää lähinnä selityksiä Sääksmäen nimen synnystä. Myös pitäjäkortisto sisältää enimmäkseen loitsuja, uskomuksia ja sananparsia. Rapolan mailla sijainnut Porttilan torppa näyttää

muistitiedon perusteella ajoittuvan samoihin vuosiin kuin ”turkkilaisten sota” eli vasta 1800-luvun loppupuolelle. Pappilan kellosta löytyy myös tarina. Sen mukaan kello olisi piilotettu isonvihan aikana Pappilanlahteen, josta sitä ei sen jälkeen ole nostettu ylös. Sitä kuinka vanha kello olisi ollut veteen upotettaessa, ei tarinassa kerrota.

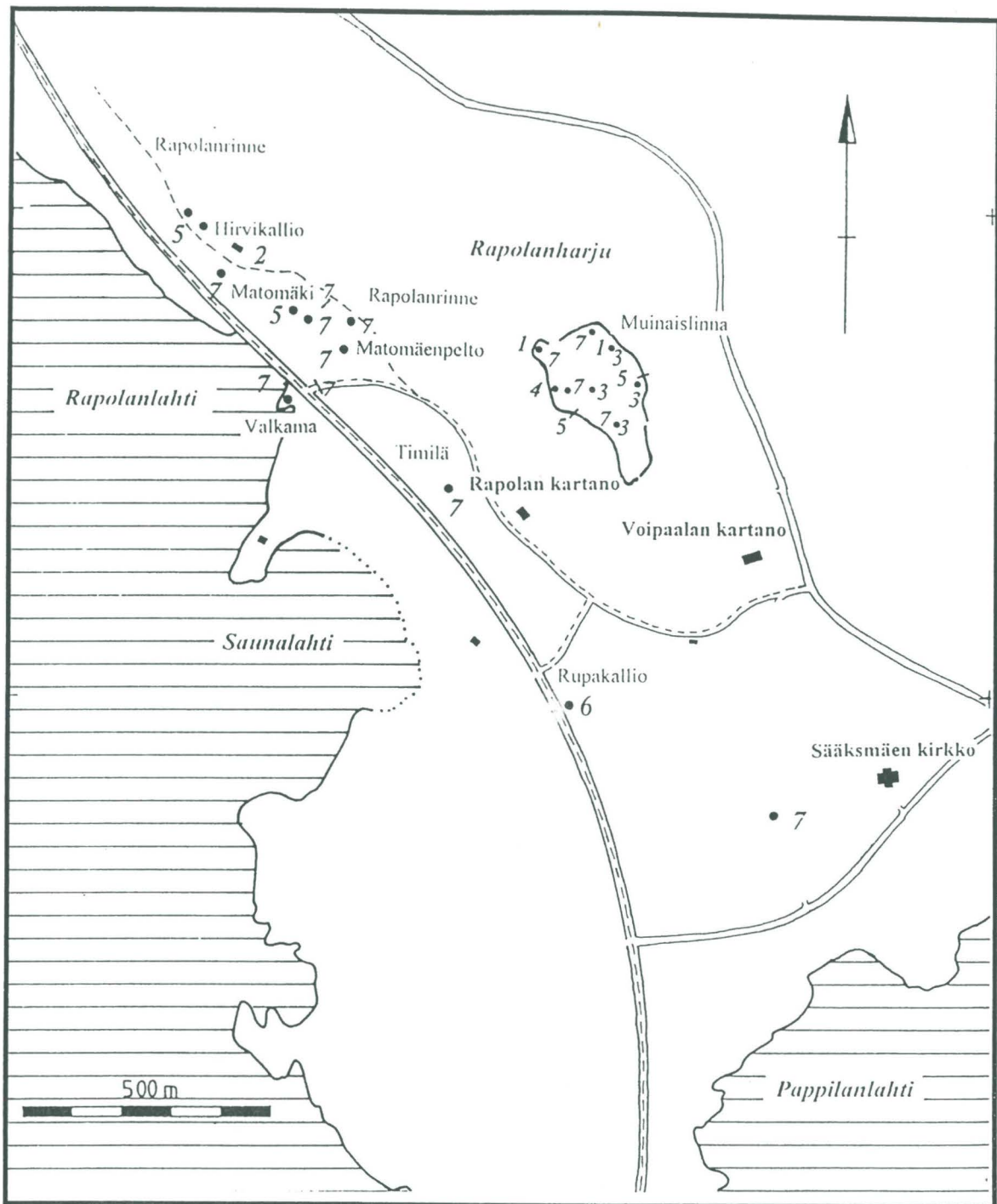
YHTEENVETO

Rapolan ja Voipaalan mailla on ollut vilkasta toimintaa jo esihistoriallisella ajalla ja asutus näyttäisi jatkuneen katkeamattomana historialliselle ajalle. Varhaisimmat asiakirjat ovat jo 1300-luvulta ja niissä on mainittu useampia Rapola- ja Voipaala -sukuisia. Tämän perusteella voidaan pitää saman nimisten kylien olemassaoloa todennäköisenä, vaikka niiden taloluvuista ei olekaan tietoa. Heti 1500-luvun alkupuolella tiedetään Rapolassa ja Voipaalassa olleen kuitenkin useita rakennuksia. Kylien muodostumista viimeistään keskiajalla vahvistaa myös Rapolan vanhimpien peltojen sijainti 1200-lukua edeltävän rantaviivan sisäpuolella. Voipaalassa sen sijaan pellot eivät ole sijainneet rannan tuntumassa, koska sen rajat ovat vain lyhyen matkaa rannassa ja tämä alue ei ole viljelykelpoista maata. Ensimmäisiin karttoihin merkityt pellot sijaitsevat talojen läheisyydessä helposti muokattavalla maaperällä, mikä on ollut luonnollinen valinta kun käytettävissä on ollut alkeellisia maanmuokkausvälineitä. Samat peltoaukeat ovat pysyneet käytössä lähes muuttumattomina nykypäiviin saakka.

Myös rakennusten sijainti on pysynyt samoilla alueilla ainakin 1600-luvulta lähtien. Talot on rakennettu karkealle hiekkamaalle lähelle Rapolanharjun alkavaa rinnettä. Rapolan kartanon läheisyydessä sijaitsee Rupakallion moreenikumpare, joka olisi voinut myös olla sopiva talojen rakentamispaikka. Sen kupeesta on löytynyt Rapola-projektin yhteydessä jonkin verran historiallisen ajan esineistöä. Moreenisareke sijaitsee vanhojen, ilmakuviissa tummina näkyvien peltojen ja niityn ympäröimänä ja se olisi hyvinkin mahdollinen paikka keskiaikaiselle asutukselle. Voipaalan rakennusten sijainnin voidaan katsoa vakiintuneen varhaisessa vaiheessa, sillä alueen sijainti maastossa on ainoa mahdollinen. Taloja nimittäin tuskin rakennettiin viljelyskelpoisille maille. Osa keskiajalla syntyneistä tiloista (Kemmolä, Sassi ja Rääriä) on hävinnyt ja esimerkiksi Kemmolästä on jäänyt Sääksmäen vanhainkodin rakennusten alle.

Rapolan ja Voipaalan tilusten läpi kulkevista teistä osa ajoittuu ainakin 1600-luvun alkupuolelle, osa on todennäköisesti yhtä vanhoja kuin nimikkotilansakin. Esimerkiksi Voipaalasta kirkolle kulkenut tie on todennäköisesti ollut ainakin suurilta osin käytössä siitä lähtien kun kirkko on ollut pystyssä. Rapolan ja Voipaalan edestä Saloon ja Ritvalaan vienyt tie on luultavasti ollut käytössä ainakin jo keskiajalla, jolloin kaikkien edellä mainittujen kylien tiedetään olleen olemassa. Peruskarttaa katsomalla voidaan havaita tien noudattelevan lähes samaa reittiä yhä vieläkin. Suurin muutos näyttää olevan Hirvikallion kohdalla, jossa tie on siirretty kulkemaan rinteen harjanteella. Tie ei myöskään jatku Hirvikallion laelta Salon suuntaan. Rapolanharjun takaa kulkeva tie on edelleenkin käytössä ja se ajoittuu karttojen perusteella vuotta 1750 nuoremmaksi.

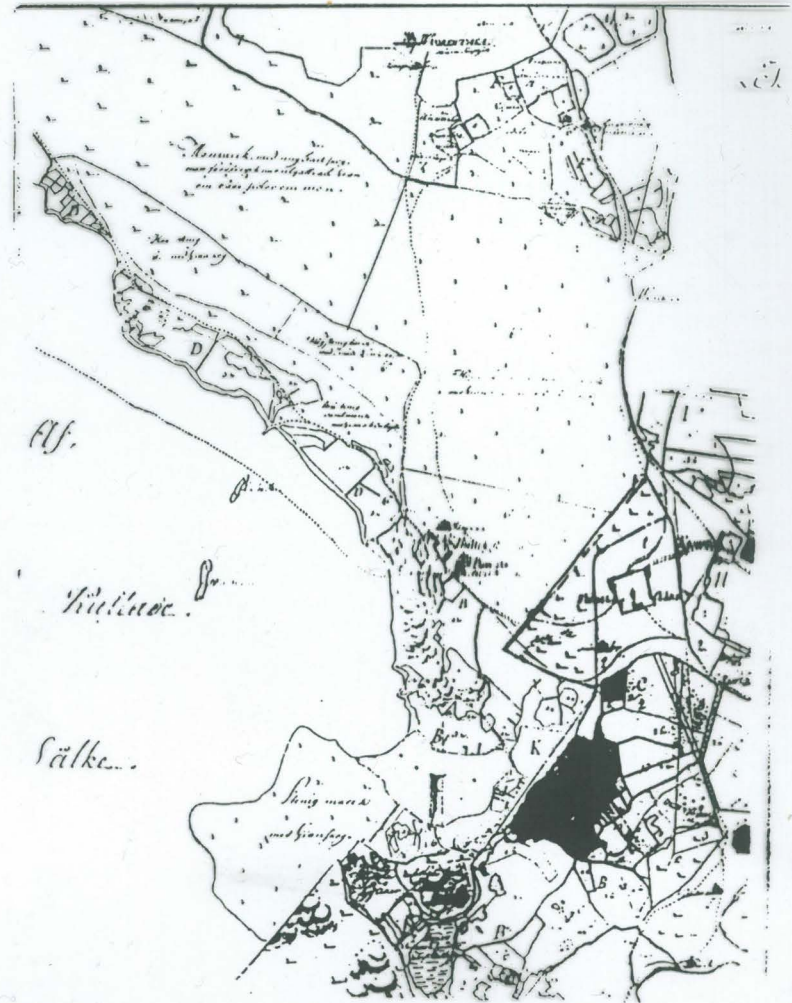
Arkistoinventointi antaa aiheen olettaa, että Rapolan ja Voipaalan mailta on löydettävissä historiallisen ajan alkuun ajoittuvia muinaisjäännöksiä, joista jotkut tosin saattavat olla edelleenkin käytössä, kuten esim. jotkut tien pätkät. Kartanoiden lähiympäristössä on ainakin 1600-luvulta lähtien sijainnut rakennuksia, joista todennäköisesti osa on jäänyt uudempien rakenteiden alle ja osa niiden ulkopuolelle. Vanhimpien asuinpaikkojen havaitseminen inventoimalla on hankalaa jos rakennusten sijainti on vakiintunut jo keskiajan alussa. Toisaalta lähiympäristön pintapoiminta saattaa löytöjensä avulla varmistaa sen, että nykyinen kartanoasutus osoitus keskiaikaisen asutuksen jatkuvuudesta.

Kuva 2. Kaivaukset 1886 - 1990.

1. Appलगren 1886 2. Tallgren 1916 3. Ailio 1918 ja 1920 4. Pälsi 1942 5. Voionmaa 1949 ja 1950 6. Lehtosalo 1960-1962 7. Rapola-projekti 1987 - 1990.

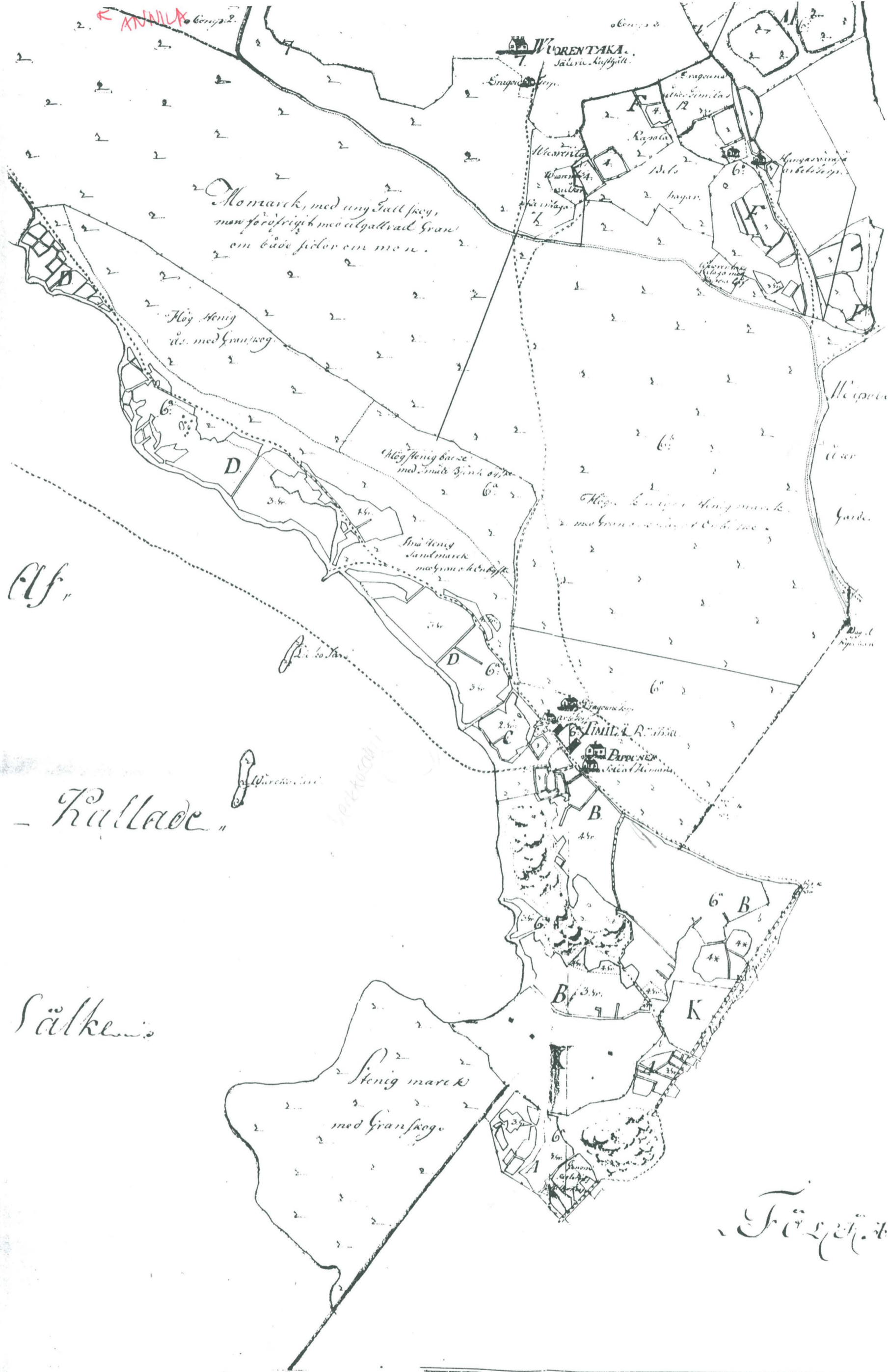
ISOJÄRKOKARTAT 1764-65 (YHDISTETTY)
MMH H 74 3/4-5
MMH H 75 7/3-19

RAPOLA/VOIPALA 1641-43

MMH BEI A 23
MMH BEI A 26
MMH BEI A 25

B.

Alf.

Kallade

Sälkenis

S. 10

Föret

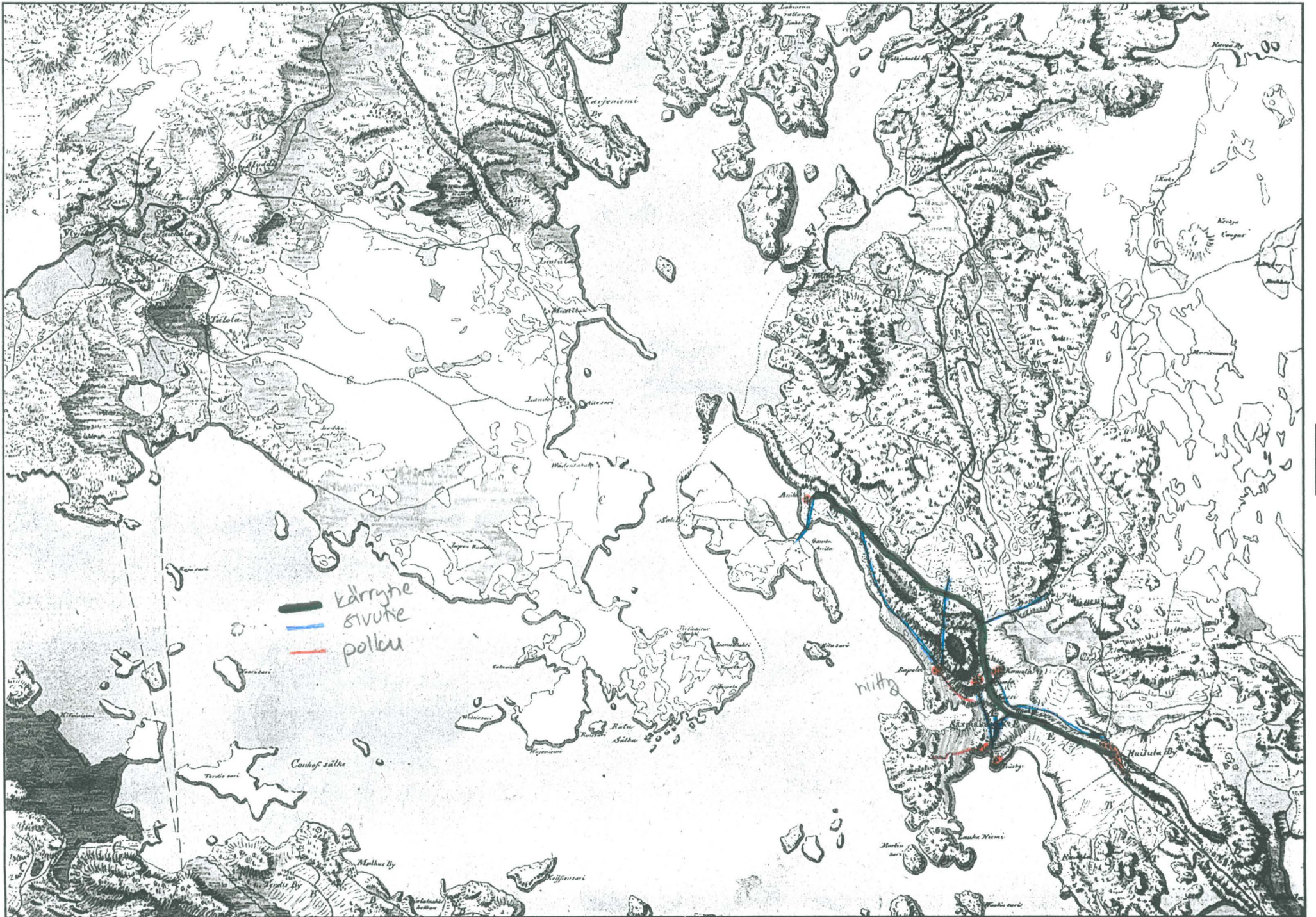
irtill...

Ant. 25 (Björk) Ten

Handwritten text at the bottom right, possibly a title or reference.

4 74 $\frac{3}{4-5}$

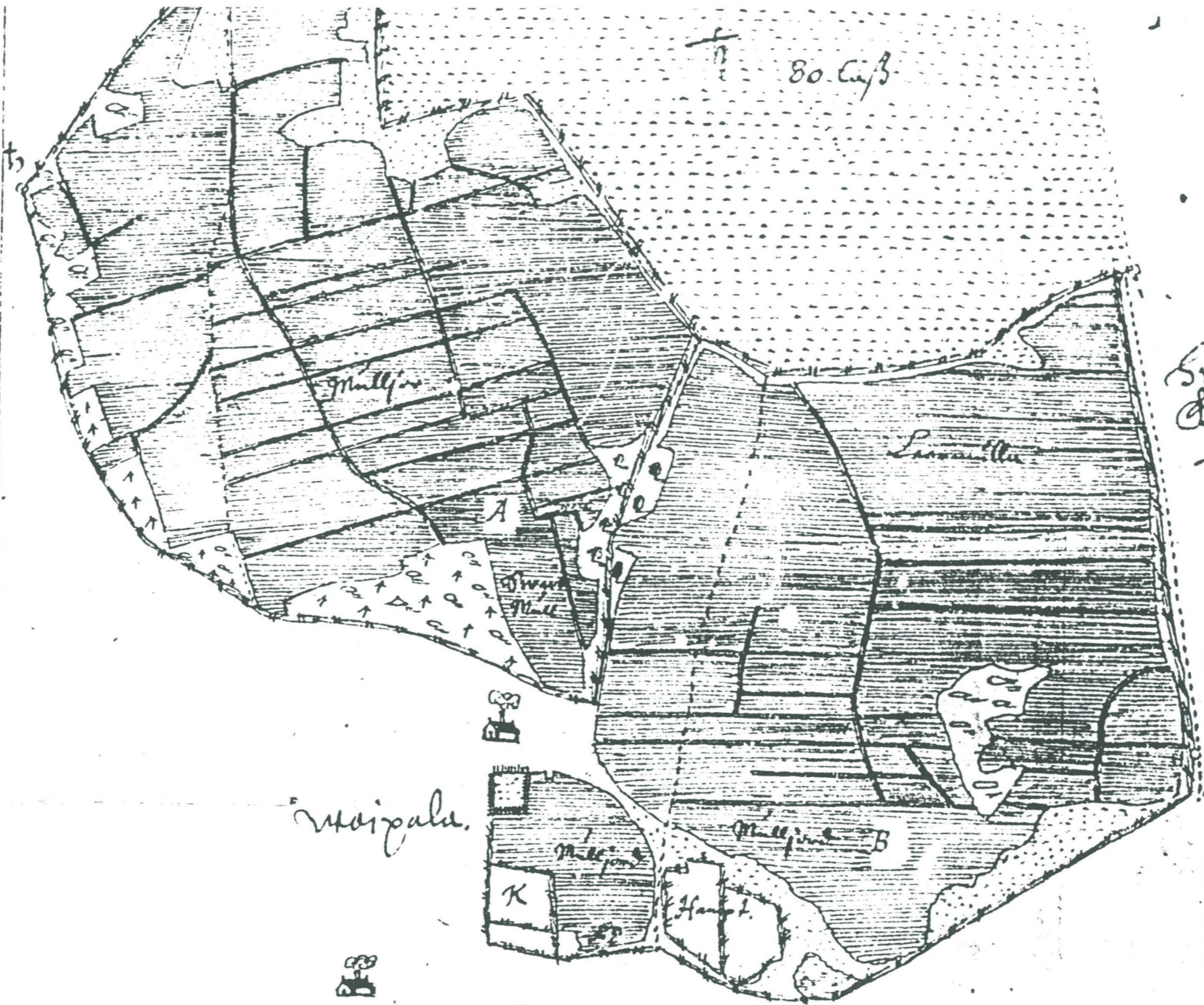
1764
tillskarta

234

236

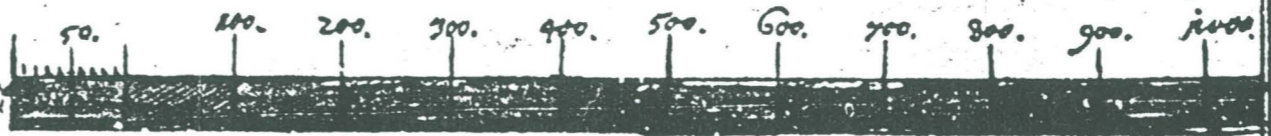
219

80. Cuß

Sveittula á þor
 Brunnar fari
 D. 22

Maipala.

Scala Viuarum

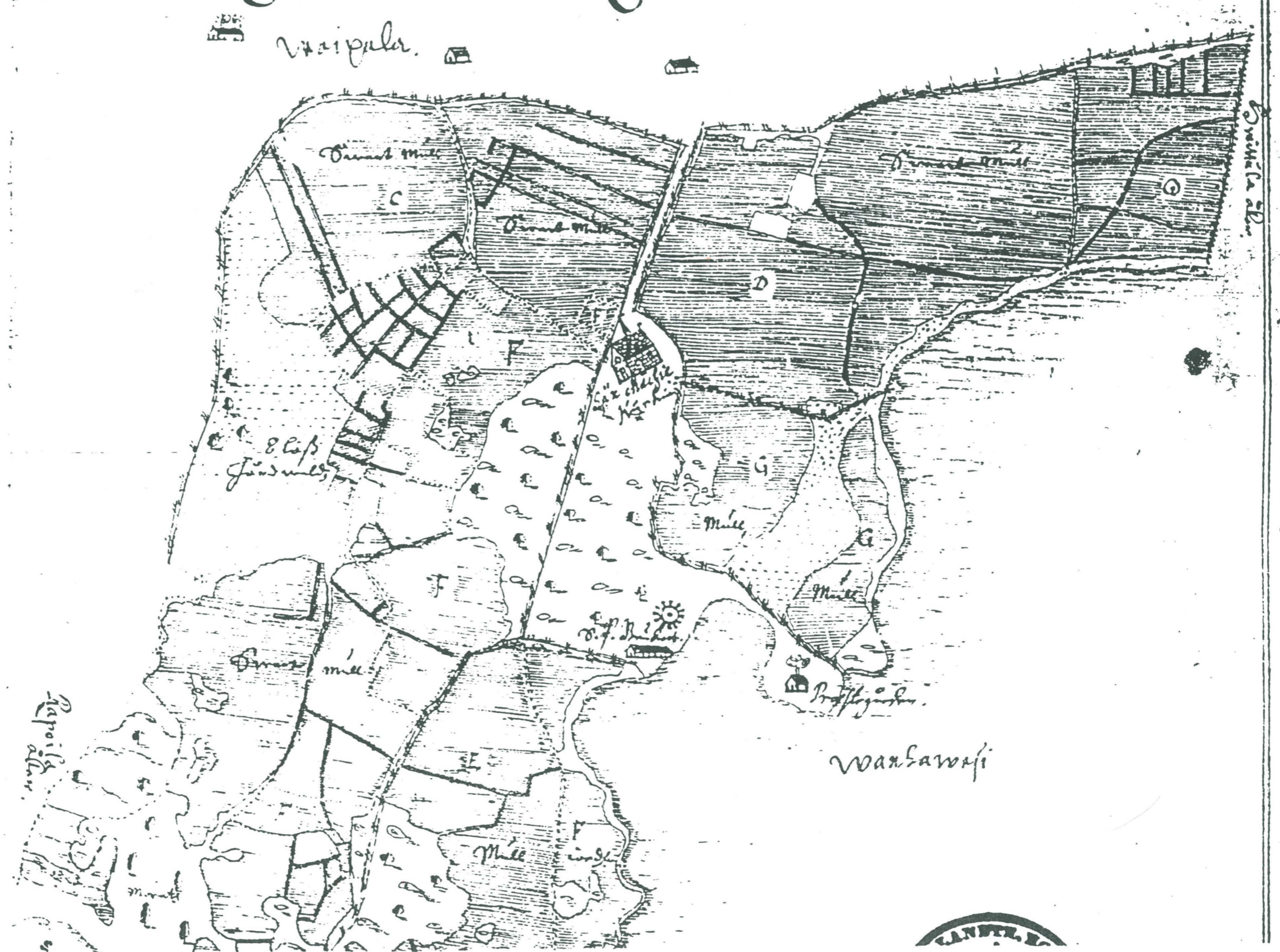
BB 1A 25

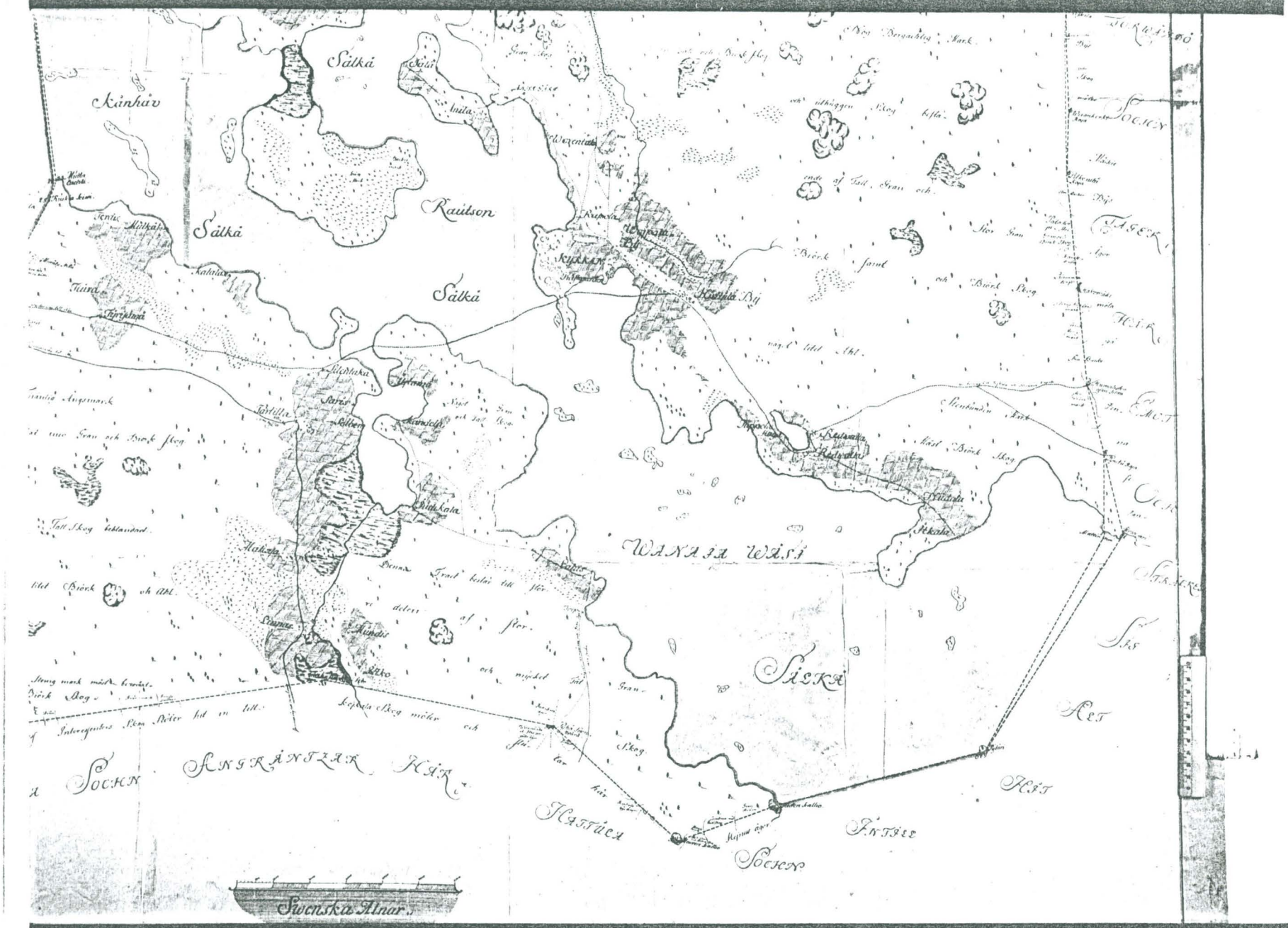
1641 26
Hilmarsson

MAKSUTTA VIRKA-ASIASSA

26.

laati Särädhe Särmati Sochn

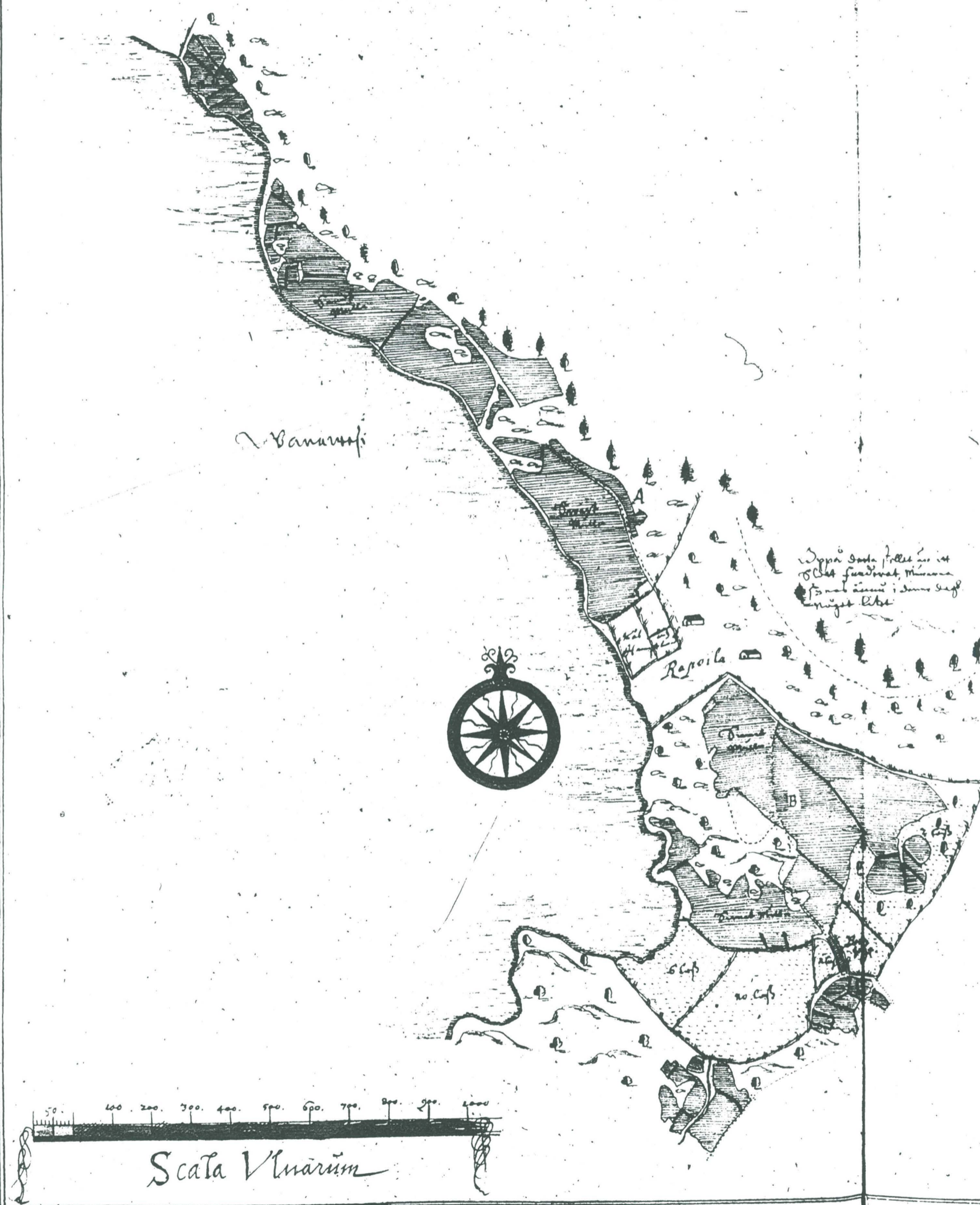

Riksarkivet

/Kansallisarkiston kopio Rulla 22:7/1-4
 Sääksmäen pitäjän kartta 1750

23 *Uusikaupunki Saimaalla*

MAKSUTTA VIRKA-ASIASSA

tiluskartta

MNK BB 1^A 23 1640 *lausuma Schiödelin*

74 $\frac{3}{28}$ -29
Timilän lshkomeen
1916

H. Kiehelz 1917

βαλοντεερν.

Voipaalan
kartanon
maita.
Kemmolan
talon
maita.

Voipaalan

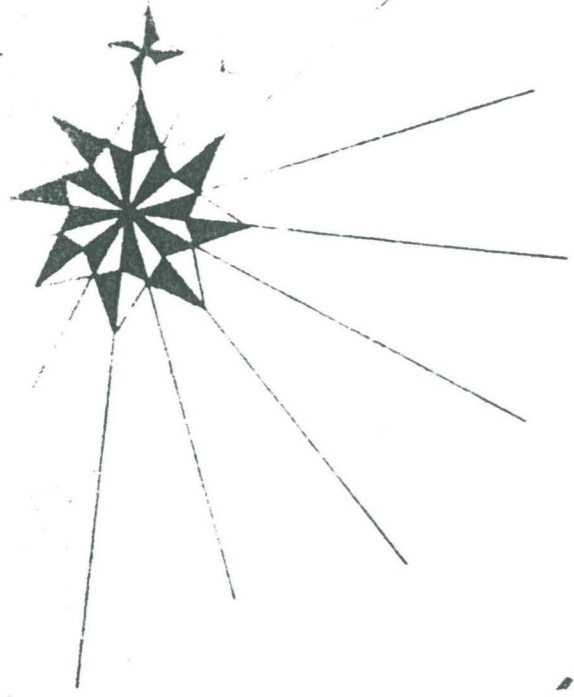
Karakallionvainio.

Kartanon

Verkkosaari.

38

38

HÄR "

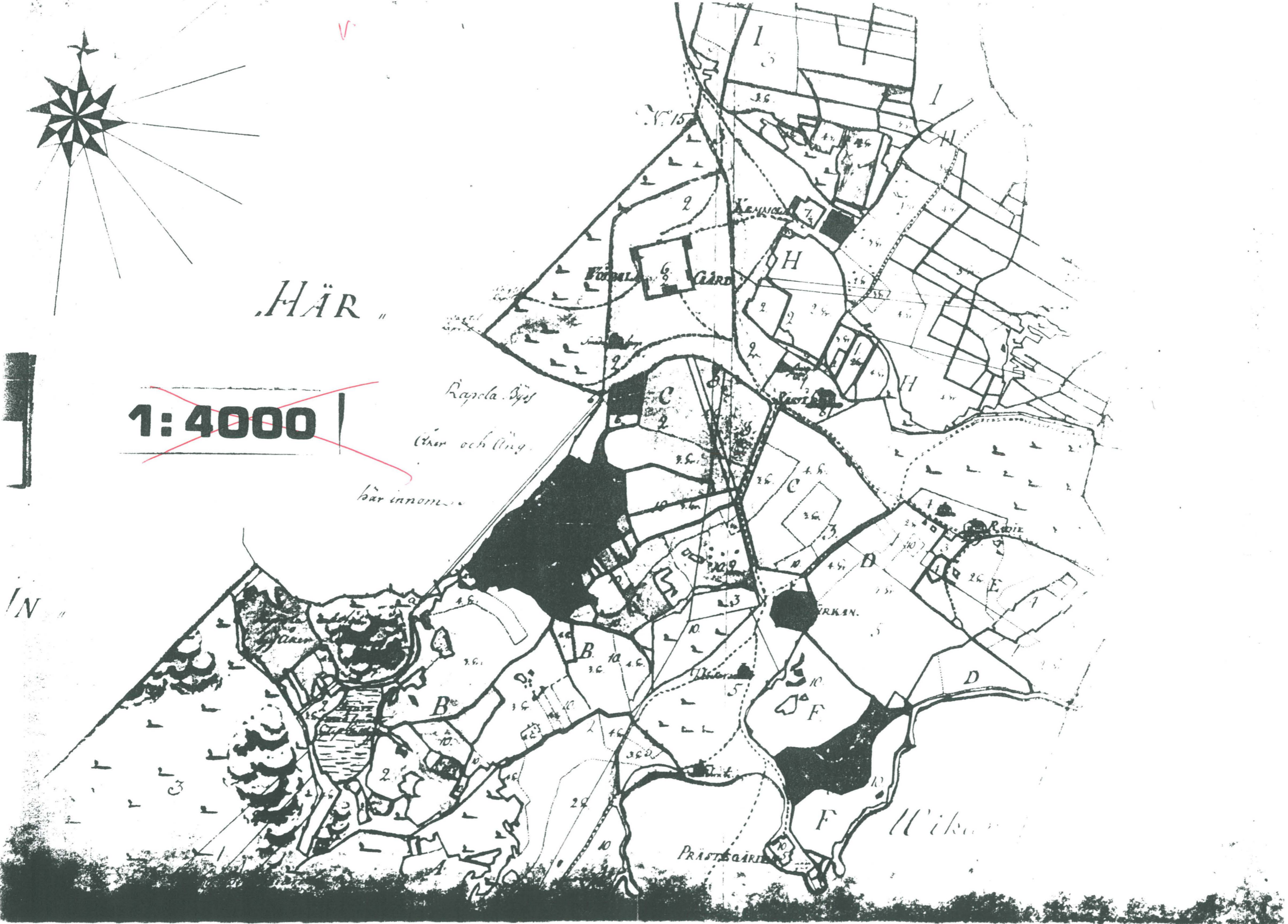
~~1:4000~~

Rapola Bygd

Åker och Ång

här inom...

N "

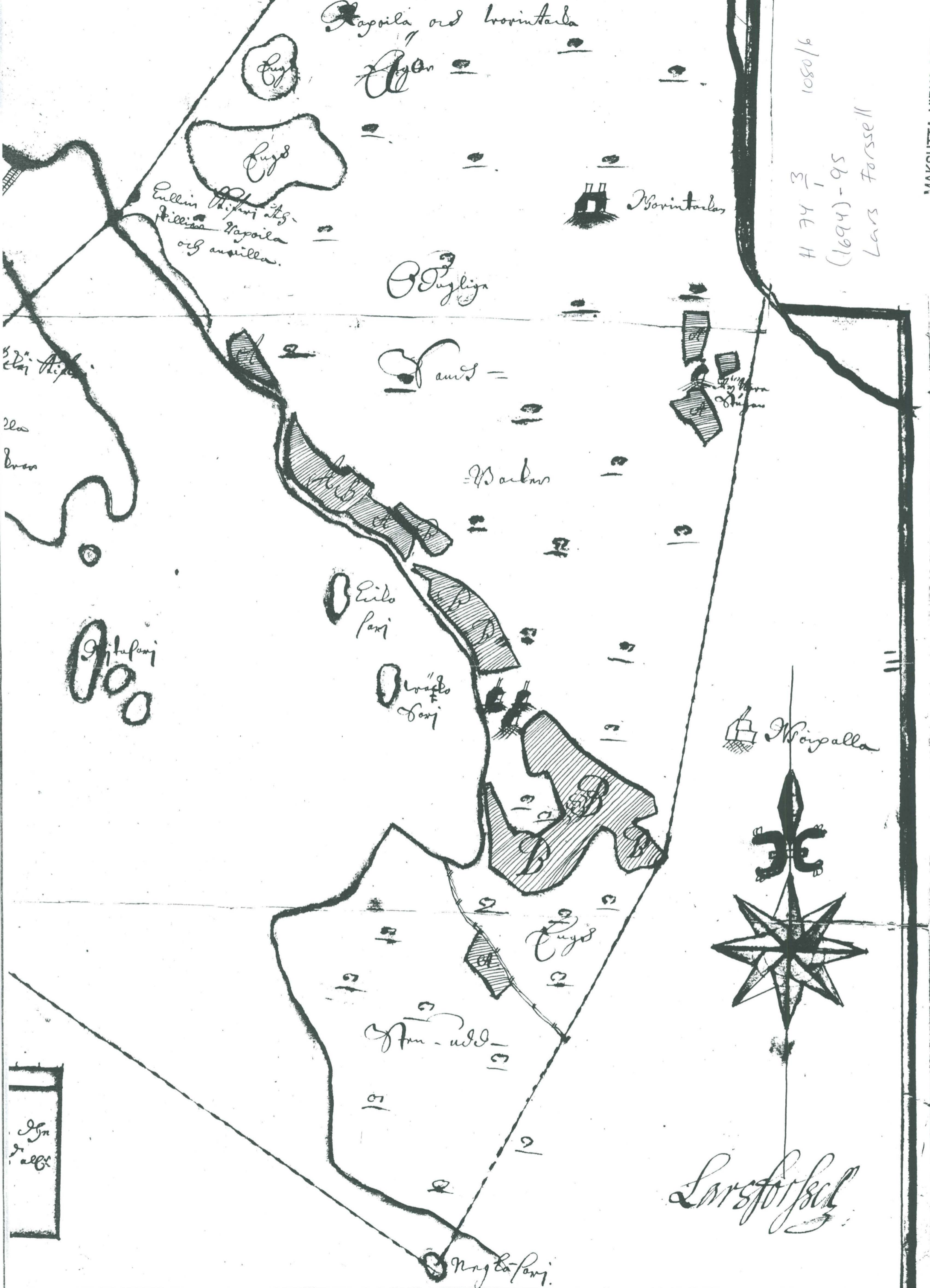
Kapoula, ord brovintarida

Ajor

H 74 $\frac{3}{1}$ 1080/6

(1694) - 95

Lars Forssell

Enllin thijari atg.
Pillina Kapoula
och anquilla.

Bjuggliga

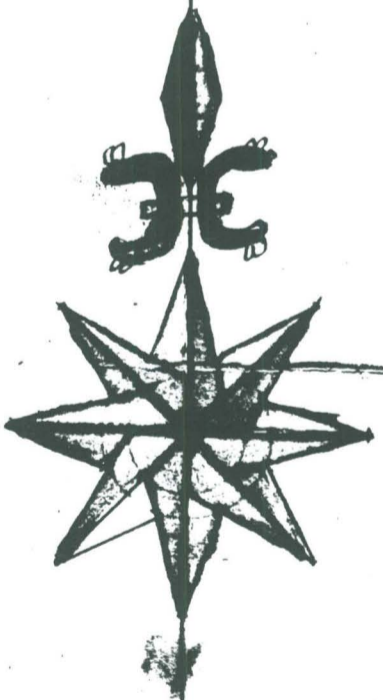
Sand =

Walden

Liido
Pari

Korvalla
Sari

Korvalla

Lars Forssell

St. Hj.

2la
Dran

Gjttalari

In
allt

Korvalla
Sari

RHO neg 118593

RHO neg 118594

RHO neg 118575

RHO 118596

Valok. Katja Vuoristo

RHO neg 118597

RHO neg 118598

RHO neg 118599

RHO neg 118600

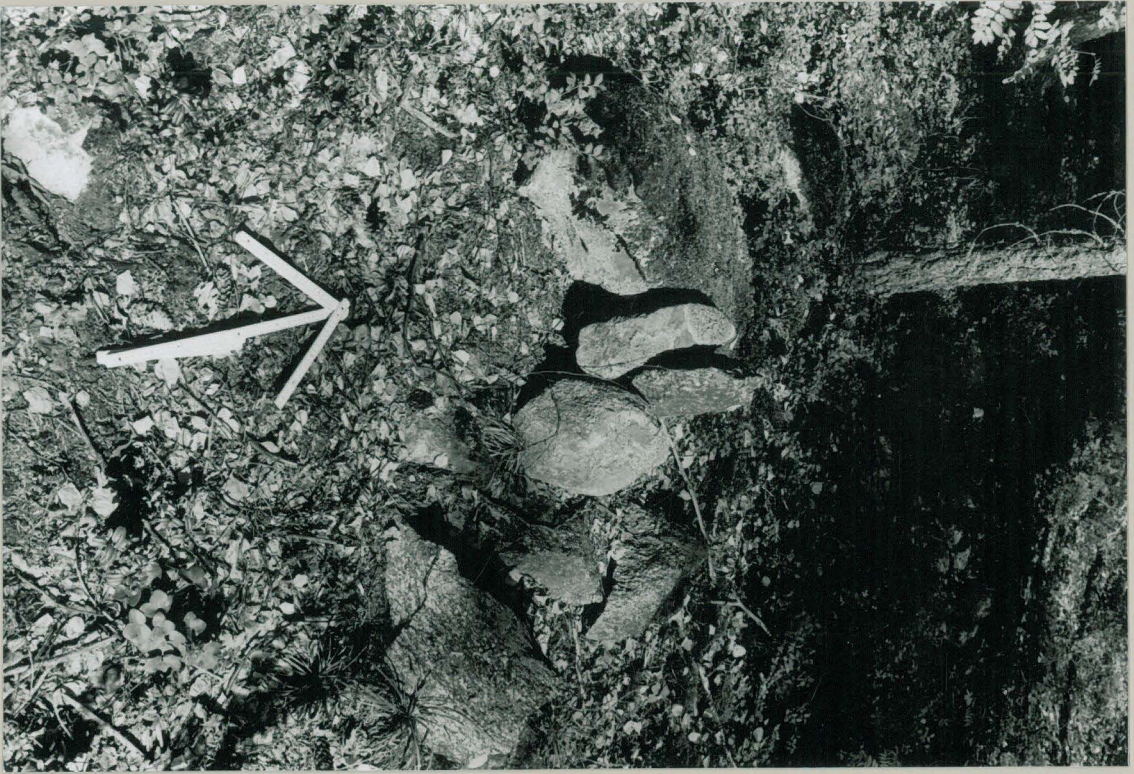
Valok. Katja Vuoristo

RHO neg 118589

RHO neg 118590

RHO neg 118511

RHO neg 118572